Ask the Rav

אתרא דרב

Halachos of

SEUDAS SHABBOS AND MOTZEI SHABBOS

תשורה משמחת הנישואין של
משולם יוחנן וחנה רבקה שיחיו
קראסניאנסקי
אור לה' טבת תשפ"ב

תשורה משמחת הנישואין של
משולם יוחנן וחנה רבקה שיחיו
קראסניאנסקי
אור לה' טבת תשפ"ב

FORWARD

The celebration of a wedding is an occasion for increased joy—and what greater joy can there be but the unity of the Jewish people with Hashem through the study of His Torah.

We hereby present a compendium of halachos on the topic of Seudos Shabbos and Motzei Shabbos. These are culled from the work of the editorial team of **Asktherav.com (**of which the Chosson is a member) under the auspices of the Horav Yosef Yeshaya Braun, shlita, member of the Beis Din of Crown Heights.

It is important to note that this publication isn't a comprehensive guide; it is a collection of questions generated by real people with real-life scenarios, many of which relate to current events and situations being addressed from a halachic perspective for the first time.

Please note that, for the ease of reading, not all sources are cited.

© AskThe Rav

Hadlakas neiros

Is there a known reason why it is not customary for Chabad Chassidim to take in Shabbos early? 2
Is it okay if my wife accepts Shabbos significantly earlier than me? 4
Taking pictures of our three-year-old daughter lighting Shabbos candles for the first time. 5
My wife won't be home for Shabbos, how do I go about lighting Shabbos candles? 6
Husband lighting candles after wife gives birth. 7
When the wife is away for Shabbos, who lights the candles? 8
Men lighting Shabbos candles when their wives are not present. 9
When a man lights Shabbos candles. 10
Where to place the Shabbos candles. 12
Placing a Challah or a Siddur on the Shabbos candles tray before Shabbos. 17
Shabbos Candles when eating out. 18
Lighting Shabbos candles in a hospital. 19
Neiros Shabbos Lights: Candles or Olive Oil? 20
Are Beeswax Candles more Mehudar for Shabbos? 23
Lighting Shabbos candles with a lighter or a match? 24
If the match goes out before you finished lighting all Shabbos candles. 25
Lit less candles one week. 26
I missed lighting Shabbos candles, what do I do (As a single woman)? 28
Can girls drive to shul after lighting Shabbos candles? 29
Can I Daven weekday Mincha after candle lighting if I didn't have time before? 30

Kiddush

Can a nursing mother drink before Kiddush (or Havdallah)? 33

Rinsing the becher before Kiddush. 35

Making Kiddush with a disposable cup. 36

Not enough wine to fill the becher. 37

Not making Kiddush between 6:00PM- 7:00PM 38

Is it better to make Kiddush on my own? 43

Making Kiddush a second time for wife 44

Can I make Kiddush where I am not planning to have my Shabbos Seudah? 45

Wine seen by a non-Jew. 46

Covering the bottle of wine while making Kiddush. 47

Drinking Kiddush wine. 49

What's the ideal way to drink wine from the Kiddush cup? 51

Do listeners need to drink from the Kiddush wine? 54

Interruption between Kiddush and Washing. 55

Sipping wine after washing for Hamotzi. 56

Lechem mishnah

Washing on Shabbos Day. 58

Challah in bag for Lechem Mishnah? 60

Break-apart challah. 61

Covering the challah during Hamotzi. 62

Reciting your own Bracha Hamotzi or listen and answer Amen to the Brachah of the Baal Habayis? 63

What is the minimum amount of Challah one can eat and still be able to wash & Bentch? 64

HAVDALLAH

Can I l'Chatchillah make Havdallah before Maariv? 72

Overflowing the becher with wine. 73

Havdallah candles. 74

Do women make a bracha on the fire by Havdallah? 77

Adding wine to the becher after wine is spilled out. 78

Extinguishing the Havdallah candle. 79

I can't make Havdallah, nor can anyone else do it for me. 80

What do I do if it is Monday and I only just realized that I didn't hear Havdallah on Motzei Shabbos? 82

When a child missed Havdallah. 83

Is ויתן לך said after קידוש לבנה or before? 84

Should ויתן לך be recited while standing? 85

Saying ויתן לך together. 86

If I forgot to say ויתן לך on Motzei Shabbos, did I miss my chance to say it? 87

MOTZEI SHABBOS

Fresh water after Shabbos. 89

Melacha on Motzei Shabbos. 92

Shopping on Motzei Shabbos. 93

Are there Chabad Minhagim associated with Melava Malka? 94

Tablecloth for Melava Malka. 95

What is the concept of having something warm on Motzei Shabbos? 97

Must Melava Malka be eaten before Chatzos Halayla or is it just as good to do it after? 98

After Melava Malka, does one recite על נהרות בבל or שיר המעלות in Bentching? 100

הדלקת נרות

HADLOKAS NEIROS

Is there a known reason why it is not customary for Chabad Chassidim to take in Shabbos early?

Answer: In Shulchan Aruch , bringing in Shabbos early is regarded as a noble practice. Nevertheless, in 770, Shabbos was never brought in early, and it is common practice in Chabad not to bring Shabbos in early. [It is told that Tzach once suggested that the Pegishos bring in Shabbos early to make it easier for the students who were tired and not accustomed to a late Friday night schedule. However, the Rebbe responded something to the effect that to bring in Shabbos early is not Minhag Chabad.]

Possible suggested reasons for this practice:

1. The Alter Rebbe writes (in his Teshuvos) that it has become customary to be stringent and not daven Maariv before *Tzeis*, and the Tzemach Tzedek writes that someone who is particular about this should do so even at the expense of davening with a Minyan before *Tzeis*. Even so, it is not completely clear whether their words apply to Friday night or just other nights of the week.

2. Bringing in Shabbos early requires one to adhere to the relevant associated Dinim, such as davening Mincha before *plag* and Maariv after *plag*, repeating Shema after צאת הכוכבים, reciting Kiddush and beginning the meal more than half hour before צאת הכוכבים. Included in this is ensuring that one has the right times for plag and *Tzeis*, as there are different ways of calculating it. According to some Achronim, the husband's Kabbolas Shabbos will influence when the wife has to Bentch Licht, but it does not seem clear that the Alter Rebbe would hold this way, and there are also a number of other reasons to be lenient.

3. When a Kehillah brings in Shabbos early, this can enforce Kabbolas Shabbos on individuals as well, subject to a number of conditions, which may inconvenience their Shabbos preparations or impede their chance to daven Mincha. This will also be detrimental for those people who are not yet Frum. [See שוע"ר סי' רס"ג סעיף י"ח about having concern for others]

4. Not bringing in Shabbos early allows one time to learn Chassidus after Shabbos comes in, as a preparation for Kabbolas Shabbos and Maariv. בדי השלחן סי' ע"ז ס"ק ט"ו

5. Some Achronim explain that the *Maalah* of bringing in Shabbos early is primarily when it is done for Hiddur Mitzvah and Kovod Shabbos, and not out of convenience. For example, if it is done year round instead of just in the summer. אגרות משה או"ח ח"ג סי' ל"ח, באר משה ח"ב סי' ט"ו

Is it okay if my wife accepts Shabbos significantly earlier than me?

QUESTION: My wife would like to light candles before my son's bedtime so that he can watch her lighting. Is it okay if my wife accepts Shabbos earlier than I do?

ANSWER: Yes – as long as the candles are being lit after the time of *plag hamincha* (which is 1 and 1/4 seasonal hours before *shkiah*).

Taking pictures of our three-year-old daughter lighting Shabbos candles for the first time.

QUESTION: Can a photo be taken while we are lighting but before the bracha is over? I was planning to light about a half hour early to make sure there is no risk of going into Shabbos.

ANSWER: Strictly speaking, *halachically*, there is no issue. However, it is better for many reasons (and perhaps more practical) to take the pictures before she lights the actual Shabbos candles, i.e., you can set up different candles and have her light them and take pictures of that.

A few points to note:

1. One may only light Shabbos candles after the *zman* of *plag hamincha*.

2. Once a woman lights the Shabbos candles (after the above mentioned time), she automatically accepts Shabbos (together with all its laws) upon herself.

3. Our Minhag is that a girl begins lighting Shabbos (and Yom Tov) candles even before she turns 3; as soon as she's able to say the bracha(s).

4. The Rebbe suggested that a girl should start lighting candles for the first time on a Yom Tov, so that the bracha of Shehecheyanu can be valid for (the Yom Tov itself and for) the lighting of the candles as well. Alternatively, when lighting for the first time on a Shabbos, the girl should wear a new garment and recite Shehecheyanu for the same purpose (i.e., so that the bracha can 'go' on the lighting in addition to the new garment).

My wife won't be home for Shabbos, how do I go about lighting Shabbos candles?

QUESTION: This Friday my wife won't be at home to light. She's usually lights 5 candles.
1.How should I light in the house? How many - just two or five like she does? And do I make a bracha?
2.What should my wife do out of town (does she light 5 when she out of town)?

ANSWER: 1. You must light with a bracha. If she is lighting the complete amount of candles where she is staying, you only need to light two candles. Otherwise, it's recommended you continue her minhag, though this point is far from certain and far from unanimous.

2. There are different minhagim in this matter. The Rebbe argues that she should light the complete amount.

SOURCES:

נחלקו כשהבעל מדליק – ראה שו״ת דברי שלום קרויז ג, עג. חיי הלוי א, לד, ז (נסתפק בדבר). פני שבת גליק ג, ד, מח (ע׳ קמה) מתשובת בעל בא״מ. תשו׳ בעל משנ״ה בס׳ לקראת שבת קאהן ע׳ שעד. נשמת שבת א, תכד. ומסתבר שאף שמדליקה כשלוחו, ואשתו כגופו (וראה שו״ע אדה״ז רסג בקו״א ב), מ״מ למעשה הוא לא קיבל ע״ע להדליק במספר זה, ואינו מתחייב ע״י שנהגה כן. ועכ״פ אם היא מדליקה במקומה, ודאי שא״צ להדליק יותר משתים.

כשאינה בביתה, יש הנוהגים שתדליק שתים – ברכת הבית מה, יז. שו״ת בית ישראל עדעלין א, קמח. יסודי ישורון ח״ג דף ג ע׳ קלה. שערים מצויינים בהלכה לאאזמו״ר עה, יג. שש״כ ב, מג, ג. ועוד. ולהעיר משו״ת לבו״מ תנינא או״ח מט. אבל בס׳ מנהג אבותינו בידינו ע׳ יט הע׳ 111 הובאה יחידות של הר״מ שי׳ שמידט ממאנסי, וממנה עולה שצריכה לקיים מנהגה גם כשנמצאת מחוץ לבית. וראה התקשרות גל׳ א׳ה. וראה גם קובץ מבית לוי יא ע׳ לג בשם בעל שבה״ל שהמנהג להקל הוא רק באונס. וראה ארח״ר א מהדו״ח הדלקת נרות שבת יז (ע׳ רה).

Husband lighting candles after wife gives birth.

QUESTION: Should the husband light Shabbos candles the first Shabbos after birth if the wife already got back home?

ANSWER: No.

SOURCES:

המנהג הובא בשוע"ר סי' רסג, ה, אך ראה הגהות לסידור רבינו הזקן ע׳ כח. ומשמע שם שזוהי הוראת אדה״ז והצ״צ. וראה הנסמן בקיצור דיני ומנהגי נש״ק ה, ו. קובץ שומרי החומות ע׳ כז.

When the wife is away for Shabbos, who lights the candles?

QUESTION: My wife will be away for Shabbos and light candles where she is. I will be eating at home together with my children. Is the candle that my teenage daughter lights enough for the home? Or should I light candles at home?

ANSWER: Someone should light two candles - either you or your daughter, unless she is under bas mitzvah.

SOURCES:

ראה שו״ת בא״מ ח, סז. שש״כ ח״ב פמ״ג בהע׳ מו.
ולהעיר מהגהות לסידור רבינו הזקן בהנהגת אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע.

Men lighting Shabbos candles when their wives are not present.

QUESTION: We are a few men staying in a hotel for Shabbos. Our wives will not be here. Should we light Shabbos candles, or are we *yotze* with our wives lighting at home.

ANSWER: You should light in the hotel.

שוע"ר סי' רסג ס"ט כשאינו אצל אשתו אינו נפטר בברכת אשתו, כשיש לו חדר מיוחד שם במקום שמתארח.
מה שכתבו פוסקי זמננו (שש"כ פמ"ה ס"ג, תשובות והנהגות ח"ב סי' קנז ס"ט) הוא לפי שיטת המחבר ס"ו, וראה בביאור הלכה שם ד"ה בחורים, אבל דעת אדה"ז הוא כנ"ל.

QUESTION: Should we each light, or should one of us light for all?

ANSWER: One should light for all.

QUESTION: Where should we light – in our room or in the dining room?

ANSWER: You should light where you will be eating.

ראה ברכת הבית שער מה סקט"ז, מנורה הטהורה (קני המנורה) סי' רסג סק"ו.
שוע"ר סי' רסג ס"א.

When a man lights Shabbos candles.

QUESTION: When a man lights Shabbos candles in the proper time (18 min. before *Shekiah*), and stipulates he doesn't wish to accept Shabbos right away so he can perform some *Melachos* afterwards, is he obligated to accept Shabbos within 10 min. of the lighting?

ANSWER: Yes.

SOURCES:

ראה סימן רסג סעיף ד ואדה"ז סעיפים ו-ז. ובפי' מיד – קו"א ס"ק ב.
וכנראה הכניסו אדה"ז במוסגר כיון דמספקא לי' או שהוא חידוש מד"ע. וראה תהלה לדוד ד.

QUESTION: I recently saw that in Nittei Gavriel (Shabbos 1 88:8 and 72:17), he Paskens *Lekula*, bringing from many Poskim that the restriction only applies when someone lights the candles a long time before Shabbos, etc.
Also, in Kitzur Hilchos Shabbos Mishulchon Aruch Admur Hazaken (Simon 263 footnote 52) it is noted that it seems that the Alter Rebbe holds that the restriction only applies if lighting the Shabbos candles early.

ANSWER: Obviously, the fact that other contemporary authors understand differently, isn't an indication that this is necessarily correct.
Also, it should be noted that Rabbi Zinner himself (Nitei Gavriel) brings Rabbi Alashvili Shlita's Sefer Kitzur Halachos that you quoted.
Now, both have not paid attention to the Tehilla L'Dovid I've referenced.
He proves convincingly that this is the case.

Second, Rabbi Zinner brings no other sources to support this view.

Thirdly, Rabbi Alashvili himself is in doubt about the matter and remains undecided.

Fourth, as explained earlier, it appears that this was a matter of doubt for the Alter Rebbe or a matter of *Chiddush*.

Either way, *L'Maase* he rules so in all cases.

Sources:

ראה גם בשו״ע אדה״ז סי״א שהוא בסוגריים. וכנראה מה״ט. ובקצוה״ש עד, ו, הוסיף לכתוב כן גם באיש המדליק. וגם סתם הדברים, דמשמע גם כשאינו בעוד היום גדול.

והנה, בהעו״ב בשלח תשע״ד נדחק לפרש דבכולהו מיירי בעוד היום גדול, ואין לזה שום הוכחה, ונשען על משענת קנה רצוץ. וסתימת דברי אדה״ז משמע דבכל גוונא מיירי. והן אמנם שבדה״ח (דיני הכנסת שבת ס״ב וג) חידש מד״ע לחלק בדבר, וכ״כ במשנ״ב בבה״ל רסג, ד ד״ה בעוד (וכנראה נגרר אחרי דה״ח שהעתיק דבריו בסו״ד). אבל כבר השיגו בתהל״ד שם.

ובגוף הדברים האריך להוכיח בטוטו״ד בקובץ תורת נחלת הר חב״ד קלד, שלדעת אדה״ז קושיא מעיקרא ליתא, שהרי א״צ לקבל שבת בשעת הדלקה מיד כ״א שתהא הדלקה סמוך לקבלת שבת.

וא״כ כשמדליק רביע שעה ה״ז גופא בגדר בעוד היום גדול ועליו לקבל שבת תוך זמן קצר.

ולאידך, אם מדליק פחות מעשר דקות לפני שבת, הרי בלא״ה מקבל שבת אח״כ.

Where to place the Shabbos candles.

QUESTION: What is our custom regarding the placement of the Shabbos candles? The implication of the Alter Rebbe is to put them on the table. I saw that the Arizal (referenced in the Ketzos Hashulchan) recommends not putting them directly on the table?

ANSWER: The candles, at least two of them, should be on the table in the room where the meal will be held. If this is difficult, one may place them near the table in that room.

One may not place them in the kitchen, because in current times, we have electricity and there is really no benefit from the candles being there.

SOURCES:

כפשטות לשון הרמ״א או״ח סרס״ג ס״י, ובפרט בזמננו שעיקר טעם ההדלקה הוא לכבוד ועונג שבת, ועיין בקצוה״ש סע״ד בבדה״ש י״ד מה שהעיר מלשון הלבוש ואדה״ז, ועיין קו״א לשו״ע אדה״ז שם סק״א שם.

באם צ״ל על השולחן או נגד השולחן – בכף החיים סרס״ג ס״ק ס״ח: משמע שמדליקין על השולחן בעצמו, וכן ראיתי קצת שנוהגין כן. אבל שם ממשיך: לפי הזוה״ק והאר״י ז״ל צריך להדליק נגד השולחן, דהיינו מנורה בדרום ושולחן בצפון. ואף אם אינו יכול לעשות כסדר הזה מ״מ לפי סודם של דברים, כיוון שזה בחינה בפני עצמה וזה בחינה בפני עצמה אין נכון לערבם יחד כידוע. וראה שם ס״ק נג-נו. שם סי׳ רסב. וכ״כ גם קצות השלחן שם, דלאו דוקא על השולחן. ובמעשה רב אות קי״ג: אין להניח הנרות על השולחן. וטעמו משום חשש בסיס. וראה המובא בקצוה״ש סי׳ קו בבדה״ש סקי״א משום חשש הבערה בנענוע הנרות.

[ולהעיר שאצלנו מדייקים בנרות חלב ולא בשל שמן. וכן נמסר בהנהגת כו״כ גדולי ישראל שלא הקפידו בשל שמן – ראה המובא בס׳ מנהג אבותינו בידינו שבת קודש (אבערלאנדער) ע׳ כג ובהערות. ויש שהציעו בטעם הדבר שלא הקפידו בשמן, דאף שבזמנינו ובנרות שלנו י״א שאין קפידא בשמן ואפשר להדליק לכתחילה בשל חלב (ראה משנ״ב רסד, כג. בית ארזים רסד, ל – ע׳ קנא. שו״ת אז נדברו ג, ד) מ״מ העדיפו בדוקא בחלב, והיינו מחמת הנ״ל].

אבל ידוע מה שהעיר הרבי במטבח הישיבה – וראה לקו״ש חכ״ב ע׳ 283 – וגם במכון חנה – וכן שמעתי מעדי ראי׳ – שיהיו דוקא על השולחן ממש, ולא בסמיכות. וראה אם המלכות ע׳ צב. וכן נמסר בהנהגת הרבנית ע״ה – באהלי חנה כ״ט תשרי תשנ״ד ע׳ 5. וראה מה שהאריך לבסס בחקרי מנהגים ח״ב סנ״ב. וכ״ה בשיחה לנשי חב״ד כ״ח אייר תנש״א בסרט הקלטה (ולא נדפס בהנחה): ווי ס׳פירט זיך ביי אידן, אין דעם צימער וואו מ׳עסט די סעודת שבת און סעודת יו״ט און אויפן זעלבען שולחן. ודוחק גדול לדחוק שהכוונה כנגד השולחן. ועד״ז הוא בשיחת ו׳ תשרי תשל״ה ושיחת מוצ״ש בראשית תשל״ה.

וי״ל שמש״כ המקובלים שצ״ל מנורה בדרום ושולחן בצפון (תקו״ז מז. פיוט אזמר בשבחין. מ״ח ליל שבת פ״ג מ״ו. סידור האריז״ל סדר השולחן. חסל״א מעין בנהר מט. כה״ח הנ״ל) אינו סותר, וגם כשהם על השולחן, כל שהם בצד דרום א״ש.

בנוגע למטבח – יש חשש ברכה לבטלה היות ושרגא בטיהרא מאי מהניא – עיין אדה״ז שם סי״ג.

Where is the preferred place to light Shabbos candles?

QUESTION: There are several aspects to this question:
1. Does it make a difference if they are lit on the Shabbos table, or on a table on the side of the dining room, or in the kitchen, etc.?
2. When eating out for a Shabbos meal – where is the preferred place to light, where they are eating, or at home? If one is preferred over the other, is there any room for doing the more preferred one by the woman? Like if it's better to light at home – where you sleep (why is that) can she light at the meal, if it is easier for her?
3. On Yom Kippur, does she light at home, or may she light at the home she will eat the Seudas Hamafsekes at and go straight from there to Shul? If not, does coming back after Shul to say some Tehilim before going home to sleep help?

ANSWER: 1. The candles, at least two of them, should be on the table in the eating room. If this is difficult, one may place them near the table in that room. One may not place them in the kitchen, because in today's day and age that we have electricity there's really no benefit from the candles being there.

2. It is preferable to light at home. Nowadays, when we have electricity, the candles are to enhance the meal, and so we should light where we will be eating. However, you may light at home even if you are eating out, on the condition that the candles will still be lit when you return and you eat something in the light of the candles. If you aren't sure that the candles will still be lit when you return from your meal, ideally light where you will be eating. If you *davka* want to light in your own home, put on the the electic lights in the room and then light Shabbos candles, and make a bracha on both.

3. On Yom Kippur, light Yom Tov candles where you will be sleeping.

Sources:

א. כפשטות לשון הרמ"א או"ח סרס"ג ס"י, ובפרט בזמננו שעיקר טעם ההדלקה הוא לכבוד ועונג שבת, ועיין בקצוה"ש סע"ד בבדה"ש י"ד מה שהעיר מלשון הלבוש ואדה"ז, ועיין קו"א לשו"ע אדה"ז שם סק"א שם.

באם צ"ל על השולחן או נגד השולחן – בכף החיים סרס"ג ס"ק ס"ח: משמע שמדליקין על השולחן בעצמו, וכן ראיתי קצת שנוהגין כן. אבל שם ממשיך: לפי הזוה"ק והאר"י ז"ל צריך להדליק נגד השולחן, דהיינו מנורה בדרום ושולחן בצפון. ואף אם אינו יכול לעשות כסדר הזה מ"מ לפי סודם של דברים, כיוון שזה בחינה בפני עצמה וזה בחינה בפני עצמה אין נכון לערבם יחד כידוע. וראה שם ס"ק נג-נו. שם סי' רסב. וכ"כ גם קצות השלחן שם, דלאו דוקא על השולחן. ובמעשה רב אות קי"ג: אין להניח הנרות על השולחן. וטעמו משום חשש בסיס. וראה המובא בקצוה"ש סי' קו בבדה"ש סקי"א משום חשש הבערה בנענוע הנרות.

[ולהעיר שאצלנו מדייקים בנרות חלב ולא בשל שמן. ובסה"ש יתרו משפטים תשנ"ב שבדורות שעברו היו מהדרים להדליק בשמן זית. וכן נמסר בהנהגת כו"כ גדולי ישראל שלא הקפידו בשל שמן – ראה המובא בס' מנהג אבותינו בידינו שבת קודש (אבערלאנדער) ע' כג ובהערות. ויש שהציעו בטעם הדבר שלא הקפידו בשמן, דאף שבזמנינו ובנרות שלנו י"א שאין קפידא בשמן ואפשר להדליק לכתחילה בשל חלב (ראה משנ"ב רסד, כג. בית ארזים רסד, ל – ע' קנא. שו"ת אז נדברו ג, ד) מ"מ העדיפו בדוקא בחלב, והיינו מחמת הנ"ל].

אבל ידוע מה שהעיר הרבי במטבח הישיבה – וראה לקו"ש חכ"ב ע' 283 – וגם במכון חנה – וכן שמעתי מעדי ראי' – שיהיו דוקא על השולחן ממש, ולא בסמיכות. וראה אם המלכות ע' צב. וכן נמסר בהנהגת הרבנית ע"ה – באהלי חנה כ"ט תשרי תשנ"ד ע' 5. וראה מה שהאריך לבסס בחקרי מנהגים ח"ב סנ"ב. וכ"ה בשיחה לנשי חב"ד כ"ח אייר תנש"א בסרט הקלטה (ולא נדפס בהנחה): ווי ס'פירט זיך ביי אידן, אין דעם צימער וואו מ'עסט די סעודת שבת און סעודת יו"ט און אויפן זעלבען שולחן. ודוחק גדול לדחוק שהכוונה כנגד השולחן. ועד"ז הוא בשיחת ו' תשרי תשל"ה ושיחת מוצ"ש בראשית תשל"ה.

וי"ל שמש"כ המקובלים שצ"ל מנורה בדרום ושולחן בצפון (תקו"ז מז. פיוט אזמר בשבחין. מ"ח ליל שבת פ"ג מ"ו. סידור האריז"ל סדר השולחן. חסל"א מעין ב נהר מט. כה"ח הנ"ל) אינו סותר, וגם כשהם על השולחן, כל שהם בצד דרום א"ש.

ולהעיר שמשמעות ל' אדה"ז שעל השולחן בדוקא הוא – ראה רסד, ב. שם ו. וכ"מ קצת שם רסג, ז, שמחלק בין נרות על השולחן, שבבית, לשאר חדרים.

בנוגע למטבח – יש חשש ברכה לבטלה היות ושרגא בטיהרא מאי מהניא – עיין אדה"ז שם סי"ג.

ב. עיין אדה"ז שם ס"ט אם יש לו חדר מיוחד, אבל היות ובימינו יש אור החשמל לכן חייבים לאכול בחזרתם.
ואם א"א, אז להדליק במקום האכילה וכן נקטו כמה פוסקים להדליק שם לכתחילה בזמנינו – עיין שו"ת מאזני צדק ח"ג סט"ו, שו"ת תשובות והנהגות ח"ב ס' קנ"ד.
הפיתרון לכוון לברך גם על החשמל – הובא בשו"ת אז נדברו ח"ח ס"ב.

ג. כפשוט, היות וטעם הנוהגים להדליק הוא כדי שלא יבא לידי קיום מצות עונה האסורה ביוה"כ – עיין שו"ע אדה"ז ס' תר"י.

Placing a Challah or a Siddur on the Shabbos candles tray before Shabbos.

QUESTION: Is it permissible L'Chatchila to place before Shabbos a Challah or a Siddur on the tray on which the Shabbos candles are resting? In this way, after the candles go out I'd be permitted to move the tray.

ANSWER: If the tray is used and designated only for the Shabbos Candles, you are not allowed to move it even if you put a Siddur on the tray before Shabbos.

You may move it off the table with your elbows or the back of your hand.

SOURCES:

עיין שו"ע סימן רע"ט סעיף ג מחלוקת באם מותר לטלטל נר ע"י שנותנין לחם על נר, דיש מי שמתיר ולהלכה אין לסמוך עליו. ועיין בשוע"ר שם סעיף ד "לפי שהנר הוא עשוי בשביל השלהבת לכך הוא טפל אליה". ובנדו"ד, יש לחלק שהרי טס לאו דוקא עשוי בשביל השלהבת. אבל עיין בפמ"ג שם א"א ס"ק יד שחוקר בנוגע לטס שפעמים מניחים עליו גם דברים אחרים, ונשאר בצ"ע. וא"כ בנדון שבדרך כלל טס זה מיועד רק להנרות ואין אפילו הצ"ע של הפמ"ג, אסור. וכן דעת כו"כ מאחרוני זמנינו. ויש חולקים.

אחורי ידיו – עיין שוע"ר סימן רעו סעיף ט ובנוגע אצילי ידיו – עיין שם ובמ"מ שם.

Shabbos Candles when eating out.

QUESTION: I am in Yerushalayim and will be Bentching Licht 40 minutes before Shkiah as per the Minhag here. I will then walk to the Kosel and eating out. By the time I get home the tea lights will be out.

I can't light where I'm eating because they don't allow lighting in the rooms (where we will eat) in that building, and everyone lights in the lobby (we're on the fourth floor for the meal).

Is that fine if I light where I sleep although I won't see the candles after Shkiah? Or, do I need to come home and see them for a minute before my meal? It's a ten-minute walk out of the way each way to my apartment from the place I'm eating so 20 minutes walk total to see the candles.

Where should I light candles?

1. In the building lobby of where I'm eating and I'll see the candles on my way up to the meal.
2. In my apartment and it's fine if I don't see them after Shkiah.
3. At home and walk back before the meal to see them for a minute.

Or is there something else the Rav suggests that is best?

ANSWER: You can either use larger candles that will remain lit when you are back and eat using their light. Alternatively, light in a dark room, since if one lights close to evening and it is semi-dark and you use the brightness of the candles for any activity, your bracha isn't in vain. Regardless, even if the candles would remain lit when you're back, whenever you're not eating where you light, the electric lights must be off at the time of lighting.

SOURCES:

שו״ע אדה״ז רסג, לז- לט. שם יג. וראה גם שו״ע אדה״ז תקיד, טו. תקכז, כט. וראה שו״ת משנ״ה ה, מא.

LIGHTING SHABBOS CANDLES IN A HOSPITAL.

ANSWER: One may light electric candles in the hospital with a bracha. It is recommended to use a battery operated light, rather than a regular electric lamp. Some say the light must be incandescent and not fluorescent. One should certainly not use LED lights.

Ideally it should be a light not ordinarily used during the week.

SOURCES:

שו״ת בית יצחק א, קכ. ב, לא. הר צבי או״ח קמג. מלמד להועיל כז. דבר אליהו לט, אחיעזר ג, ס. ב שערים מצויינים בהלכה לאאזמו״ר עה, ז. שש״כ מג, ד-ה. יבי״א ב, יז. יחו״ד ה, כד. וראה לקו״ש ל ע׳ 306

Neiros Shabbos Lights: Candles or Olive Oil?

QUESTION: I want to try lighting Shabbos lights with olive oil. Would I be able to go back to lighting candles?

ANSWER: You should verbalize that you don't want to effect a *Neder* (promise) by using oil. Then you may switch back to candles.

P.S. In my opinion, you shouldn't change to oil, as our minhag is to use candles. According to many opinions, candles are preferred over oil.

SOURCES:

ראה במשנ״ב רסד, כג דנר שלנו שקורין סטרין, היינו פאראפין, שצלול יותר בודאי מן השעוה עדיף משעוה ואולי מכל השמנים – ופשוט דהיינו גם משמן זית ודלא כמי שנסתפק בכוונתו – דל״ש החשש שמא יטה. ובאמת הדברים מפורשים בתוס׳ שבת כג, א ד״ה מריש שכל מעלת שמן זית לפי שנמשך אחר הפתילה טפי מכולהו. וכ״כ כל הפוסקים במעלת שמן זית, שהוא זך ונקי ונמשך כראוי אחר הפתילה ואינו נכבה ואורו צלול – ראה יוסף אומץ האן תקמד. סידור יעב״ץ ועוד. וראה דברות משה שבת פ״ב הע׳ כג – ע׳ תסג – דהכי נקטינן כמ״ש המשנ״ב, אף שכתבה המשנ״ב בדרך אפשר, ולשון ״ואולי״ לאו דוקא הוא. ויתירה מזו, שבמשנ״ב מיירי בנרות ששייך הטי׳ אלא שאינו רגיל להטות. ואילו נרות שלנו נוסף לזה דצליל טפי גם מנרות שבזמן המשנ״ב, וגם בימינו ל״ש חששא דהטי׳. ואולי מה״ט כתבה כמסתפק. ובקצוה״ש עד בבדהש ד, שכן נהגו בחו״ל. (ומש״כ שם שמהראוי להדליק בשמן זית – לא נקטו כוותי׳). וכ״כ בבית ארזים רסד, ל שבזמננו לא ראינו מי שידקדק להדר בשמן זית שכל הטעמים שנאמרו לשבח ישנם עוד יותר בנרות שלנו. וכ״כ בשו״ת כוכבי יצחק א, ג שאין העולם נוהגים להדליק בשמן זית רק בנרות חלב. וכבר מצינו כן במנהגי החת״ס השלם תומר דבורה ד, ז. וראה גם שו״ת אז״נ ג, ד. מגדנות אליהו רובינשטיין א, צה. וכ״כ למעשה בלקו״ש כא ע׳ 382. וראה גם לקו״ש לה 320 הע׳ 21. וכן נהגו בכ״מ – ראה קיצור שו״ע עה, ג – אפי׳ בזמנו. וראה גם אדיר במקום מנהגי סקאליע אות תרמד. ארח״ר א עניני שבת לו – ע קח. ועוד.

ואדרבה, עדיף להקפיד שלא יהא של שמן שלא יכנס לחששא דהטי׳. ובמק״א כתבנו עוד בטעמא שנהגו שלא יהא של שמן ראה בין השיטין כאן:

ויש שהנדזו בנרות שבימינו המכונים נרונים שאחרי ההדלקה נהפכים לנוזל, דליכא מעליותא שלא יבוא להטי׳, וגם יש חשש כיבוי. ועכ״ז הרי דולקים בטוב ויופי, ומקיים מצות ואנוהו. ועוד שגם חששא דהטי׳ ליתא שדולק בטוב בצורה אחידה, ואדרבה ההטי׳ גורם לקלקול – ראה קצוה״ש קו בבדה״ש א. ראה גם בירורי חיים סגל ו, כח בטעם שאין לחוש בהם. והרי גם בנרות חנוכה נהגו בכ״מ להדליק בנרות שעוה, כמ״ש ברמ״א או״ח תרעג, א.

והנה, בכ״מ כתבו להעדיף של שמן. אבל דיברו ביחס לשעוה שבימיהם. ובזה גופא – לאו דוקא בשעוה הכרוכה, ראה לבושי שרד רסד, י. פמ״ג בא״א יב, דנר הכרוך עדיף על שאר שמנים משום שמא יטה. (וברדב״ז ב בלשונות הרמב״ם רמז, שהאיסור נשאר בשעוה גם בימינו. וגם בזה פסק הב״ח והב״ד במג״א יב להתיר. וכ״כ מעשה רקח שבת ה, ח. וראה אדה״ז בקו״א רסד, ג). אבל מעולם לא דיברו בנרות שבימינו שדולקים בטוב וצלולים טובא, ועדיפי משמן. וברוח חיים פלאגי רנה, א להדר בשן של שמן גם בימינו – עיי״ש להדיא שכוונתו לשלול להדליק בשמן גאז שאורה רב, שהוא כמדורה. ולא דיבר בנרות סטרין שבימינו. ואף מש״כ בשל״ה שבת נר מצוה כג, הובא במג״א רסד, יב, ע״ד הרמז להדליק בשמן (ולהעיר שלא הזכיר של זית דוקא) – היינו שלא להדליק בשעוה, וחשש לאיסור כהדעות שלא להדליק בהם, עיי״ש. ואנן קייל״ן שבנרות שעוה הכרוכים מותר, אלא שעדיף להחמיר. ואילו גם לדבריו בנרות סטרין ודאי לית לן בה.

וכן במטה משה תכ, הביאו במג״א שם, מפורש בעדיפות שמן זית שהוא מחמת צלילותו. וראה תורת חיים סופר שם יז. וכן מה שהביאו מסידור האריז״ל (להר״ש מראשקוב, כוונת הכנת הנר) ע״ד הסוד, שטוב שיהיו ב׳ נרות של שמן זית ולא של שעוה, וכן גם באור צדיקים כח, יז, ובאור הישר עמוד העבודה יז, יד – הרי כתב כן לשלול שעוה כמפורש שם, ואי״ז בהכרח דמיירי כשיש נר יפה ודולק יותר טוב כנרות שבימינו. ואף גם במחזיק ברכה רסד, ב שהעדיף של זית שנמשל לתורה – אין ראי׳ במקום שסטרין עדיף. וראה בשולחן הטהור רסד, ב. ומש״כ לעיל רסג, ב להדליק שמן זית לא דיבר הכתוב ביחס לפרפין.

וכן גם בספר חסידים ערב, שלא מצאו שום זכות אלא שהדליק רק בשמן זית – היינו שלא להדליק בחלב כמפורש שם, והכל הולך אחר כוונה הנזכרת.

וראיתי בכמה ספרי דדרא בתראה שיצאו לישע עמנו להוכיח שיש להדליק ע״ד הסוד בשמן זית. אבל אנן קייל״ן שאין להוציא שום דין חדש ע״פ נסתרות שבתורה. וקושטא קאמרי רבנן, שבזמנם עדיף שמן זית. ונתנו בהם טעם וקשרו עטרה ע״פ סוד. ולא ששמן זית מצ״ע עדיף. ושו״מ כעין דברינו הנ״ל בשו״ת ברכת יהודה ו, כח, ובסגנון אחר, שאין שנים מתנבאים בסגנון אחד.

ונמצינו למדים שיש להדר להדליק דוקא בנרות שלנו ולא בשמן זית דצליל טפי ול"ש חשש שמא יטה, וכמ"ש בדברות משה שם. וראה בארוכה בדברי שלמה להר"ש הכהן מווילנא על מעשה רב אות קיב, שלא שמענו לשום פוסק דצריך להדר להדליק בשמן זית. ואדרבה, כת"ש שנראה כחושש לדברי היחיד לדעת ר"ט דאין מדליקין אלא בשמן זית לבד, והו"ז כעשה כדברי ב"ש שלא עשה ולא כלום.

(אבל בסו"ד כתב לבאר בהנהגת הגר"א שהדליק בשל זית, וה"ר מל' המשנה במה מדליקין וכו', שמצוה מן המובחר להדליק בשמן זית. אלא שגם לדבריו בסוף הענין, היינו ביחס לנרות שלהם ולא בנרות שלנו שטובים כשמן זית ממש, ועדיפי מינהו. וראה גם אז"נ שם בטעמו, שנרות חלב שלהם לא היו טובים כנרות שלנו שדולקות יפה משל זית.

וגם ר"ט דעתו להדליק בשל זית דוקא מה"ט – כ"מ בתוס' שבת כג, א ד"ה מריש. וכ"מ בב"י או"ח רסד דמה"ט "כולהו מודו בי' דמדליקין". אבל במד"ת בהעלותך א, בטעמו של ר"ט לפי שבמקדש מדליקין בשמן זית. וראה שפ"א שבת שם ד"ה אריב"ל. אבל גם לפ"ז, הרי אנן לא קייל"ן כר"ט, ואין מקום להחמיר כדבריו. וי"ל לאידך, שגם לטעם זה היינו שחיבב הקב"ה שמן זית מחמת צלילותו ושנמשך יפה. ושוב אין מקום להקפיד בשל זית דוקא. וראה שפ"א שם שה"ט דמריש מהדר ריב"ל אמשחא דשומשמי דלא לימרו הלכה כר"ט. וחידש רבה שגם אורו יפה וצלול, ולכן הידר ריב"ל אחריו, ולא מחמת דעת ר"ט. ולהעיר גם ממח"ב רסד, ג שהקשה בדברי התניא יב, והוא משבה"ל ענין שבת סג שהוכיח מר"ט שבמקום ששמן זית מצוי אסור בשאר שמנים – דהא לא קייל"ן כוותי', ומשו"ה דחוי' קרי לה. אבל לכאו' כוונתם בפשיטות שיש להוכיח מד' ר"י בן נורי שאמר לר"ט מה יעשו אנשי בבל שאין להם וכו'. ומינה נקטו שגם לדידן כשמצוי שמן זית אסור בשאר שמנים. ועכ"פ אי"ז נוגע לנו שאין טעם להדר בשמן זית. ודא"ג, לפלא אצלי מש"כ בדברי שלמה שם, שלא מצינו בפוסקים להדר בשמן זית, שהרי מפורש הוא בשו"ע על אתר – רסד, ו. ומקורו מד' התוס' הנ"ל. ואולי כוונתו כדברינו לעיל. ודוחק. ושו"מ שתפסו עליו בילקוט הגרשוני קא. שו"ת דברי ישראל ג, קמא).

ועוד יש לדון משום בל תשחית, שהרי אם יכול לאכול נהמא דשערי עובר ב"ת, ושמן זית מיועד למאכל, וגם אם הוא למאור הוא מעולה בדמים. אלא שבימינו כמ"פ גם שמן זית זול כמחיר נרות סטרין. ויש לצדד בזה.

Are Beeswax Candles more Mehudar for Shabbos?

QUESTION: I am thinking about using beeswax candles for Shabbos in the month of Elul as a *hiddur*. I found candles on Amazon that are made from beeswax and are scented like honey. Do they need some kind of a hechsher? Also, they only burn for 5 hours. The candles I normally use burn for 6 hours. Assuming that these candles are kosher, which is better - the beeswax candles that burn for a shorter amount of time or the regular Shabbos candles that burn for longer?

ANSWER: It is best if the candles burn at least till after the meal. In this case, beeswax would be preferable to candles made from fats. However, the paraffin candles that are commonly produced and used for Shabbos have an equal preference to beeswax candles.

Candles do not need a hechsher. However, there are opinions that candles for a mitzvah should not come from a non-kosher animal.

SOURCES:

זמן הדלקה – ראה קצש"ע סימן עה סעיף ב.

נרות שעוה – בשו"ע אדה"ז רסד, יב ששעוה קודם לחלב לפי שצלול יותר. אבל ראה משנ"ב שם כג: ונר שעוה קודם לנר של חלב, דאורה צלול ויפה [מטה משה]. ונ"ל דכ"ז לפי ענין הנר, דבנר שלנו [שקורין: סטרין] שצלול בודאי יותר מן השעוה ואינו רגיל להטות בו אפילו בחול, זה עדיף מנר שעוה, ואולי אף מכל השמנים, דהרי בודאי לא אתי להטות". וכן המנהג הפשוט אצל אנ"ש. וגם אצל הרבניות הצדקניות.

מן המותר בפיך – ראה מג"א סימן תקפ"ו סק"ג שהוקשו כל התורה לתפילין, שצריך להיות מדבר טהור. וראה ג"כ אדה"ז שם ס"ג שמביא המג"א בשינוי לשון. וכבר שקלו וטרו הרבה פוסקים בזה – ראה שו"ת שנות חיים סי' רי"ח, ושו"ת בית שלמה סי' ק"ח. וראה שדי חמד מערכת חנוכה סימן י"ד שמאריך באריכות גדולה, והעולה משם בקצור נמרץ שיש דעות שזה דוקא בסת"ם ושופר דלא כהמג"א. ויש אומרים דוקא בדינים דאורייתא ולא בדינים דרבנן. ויש דעות דדוקא דבר שנשאר קיים כשמקיים המצוה לאפוקי נרות שבת וחנוכה שנשרף, עיין שם. וראה גם אצלנו בארוכה בלוח יומי לחנוכה.

Lighting Shabbos candles with a lighter or a match?

QUESTION: Am I allowed to use a lighter to light Shabbos candles or can I only use a match? I heard the lighter might be an issue. What might be the issue?

ANSWER: There is a Minhag to drop the match right after lighting the candles. The reason for this custom is because the woman accepts Shabbos as soon as she finishes lighting the candles. Therefore, some argue that she should not light with a lighter, since she must leave go of the lighter to extinguish the flame after she finishes lighting.

However, this is not correct on many levels. On a practical level, she may use a lighter to light the candles.

SOURCES:

נחלקו ראשונים אי קבלת שבת תליא בהדלקה או בברכה. אבל נראה ברור שלמ״ד דבהדלקה תליא מילתא ודאי היינו הדלקה בברכה דוקא, וליכא מ״ד דס״ל דבהדלקה לחודא מקבלת שבת. וראה בס׳ הישר לר״ת סמ״ח סק״ו דמוכח דבברכה דוקא מקבלת. וראה בא״ר רסג. וראה בהנסמן במעדני אשר לונצר שבת סל״ח מכ״מ. ושו״ר אריכות בזה בס׳ הלכה ברורה יוסף רסג, פו ובבירור הלכה שם קלא. וש״נ. ובכ״מ בקובצים שקו״ט בדעת אדה״ז. ולכאו׳ ברור דס״ל שצ״ל תרווייהו – הדלקה בברכה דוקא וכמ״ש בסי״א. ולא הזכיר כן בס״ז, לפי שהמנהג בפועל שמברכים בהדלקה. אלא שבזה גופא, יש סוברים יתירה מזו, שעצם הברכה מצ״ע הוא כבר קבלה, וז״כ בס״ח . ולדעת רוב הראשונים ל״א הכי, כיון שבדעתה להדליק אח״כ. ודרך אדה״ז להעתיק הלשון באופן ובמציאות שמצאם בהספרים והפוסקים שקדמו לו (ראה יתירה מזו באג״ק ד ע׳ רכז. וראה גם אג״ק ג ע׳ קמט. ועוד. אבל להעיר משיחת ש״פ בלק תש״ל), ולכן כתב בס״ז ע״ד מנהג הנשים.
וראה מש״כ ברמב״ם השלם פ״ה ה״א. ובספרו משמיע שלום ס״ד. ומש״כ שם בבי׳ מנהג הנשים – תמוה לפענ״ד. ואכ״מ. ומ״מ, יש מקום למנהג שלא לכבות בפתילה למעט בהפסק. אבל במצית לית לן בה. וכ״כ גם בס׳ הנ״ל, מטעם אחר.

If the match goes out before you finished lighting all Shabbos candles.

QUESTION: When lighting Shabbos candles, and the flame on the match goes out before finishing to light all the candles, what is the best way to light the remainder of the candles?
Are we permitted to light a match using the flame of the already lit candle or should we strike the match?

ANSWER: You may light the remaining candle(s) directly from another Shabbos candle which was already lit, but not light a match from it.

Alternatively, you may strike a new match to light the remaining candle(s).

Of course, as you pointed out in your question, all this applies only if the match etc. went out before finishing to light all the candles.

Lit less candles one week

QUESTION: **My wife lights 9 candles and last Shabbos she skipped one candle by accident and lit 8. Does anything need to be done about it?**

ANSWER: There is a disagreement whether in this case she is required to light another candle. Usually, we recommend in such a case just to add a candle for one week, the following week. Certainly, if it was a total accident, then there's no need to be concerned.

SOURCES:

נחלקו אחרונים בד״ז: שבפמ״ג רסג בא״א ג כתב שחייבת להדליק נר נוסף גם בכה״ג כדי שתהא זהירה מכאן ולהבא. וכ״כ בדה״ח זמן הדלקת הנר ה. והב״ד בכה״ח רסג, יא. ועוד אחרונים חביבים. אבל במשנ״ב רסג בבה״ל א ד״ה ששכחה, הקשה עליו, וכתב שכיון שהוא רק ממנהגא הבו דלא לוסיף עלה. וכדבריו כתבו כמה אחרונים – ראה שו״ת מהרם בריסק ב, מז. כוכבי יצחק ב, לב, א. שארית יהודה בלום כג. מנחת שבת עה במנחה חדשה יג.

וניחזי אנן, דהנה בתורת חיים סופר רסג, ד כתב שאם נאמר שהוא משום כפרה, וכמשמעות מהרי״ל, ולא משום קנס א״ש שגם בהפחיתה ממספר הנרות צריכה כפרה כיון שה״ז כנדר. אמנם, ילה״ע בדבריו, שבמג״א ג כתב שא״צ להוסיף באונס עפ״ד הב״ח שאינו משום כפרה אלא קנס. וראה במחה״ש שם. וכ״כ כל הפוסקים ואדה״ז שם א בתוכם. והו״ע כת״ש בתו״ח שמכל דברי רבותינו משמע דלא כהפמ״ג. ולאידך, בפמ״ג גופא מפורש שהטעם שתהא זהירה מכאן ולהבא. גם י״ל שאף אם ה״ז כנדר אדעתא דהכי לא נדרה, שיהא כחובה לגבי דין שכחה. ובמכ״ש ממה שהתירו כמה פוסקים שתפחית ממספר הנרות גם לכתחילה באקראי בעלמא, או כשנמצאת בדרך וכיו״ב. ולא גרע נידון דשכחה מזה. וכנ״ל לשון כל הפוסקים מורה דמיירי ששכחה לגמרי – ראה שו״ת מור ואהלות אהל ארץ נוד קפג, ז (פב, ג) בלשון רמ״א. חזו״ע שבת א ע׳ קעד בל׳ מהרי״ל. וכ״כ בקצוה״ש סח״ג בהערות לדרה״ח נ, ד להוכיח מלשון אדה״ז.

וכש"כ באופן שהדליקה שתי נרות כדת, ורק הפחיתה ממה שנהגה מצד עצמה להוסיף – ראה גם מור ואהלות שם. והב"ד בארחות חיים החדש רסג, ב. וכדמוכח גם מל' הרמ"א "מדלקת כל ימי' שלשה נרות" דבהכי מיירי. והיאך אפשר לקנוס בדבר שאינה מחוייבת בו. ומש"כ מהרי"ל וד"מ להדליק נר אחד יותר ממה שרגילה להדליק, ולא ממה שחייבת להדליק – היינו לומר, שגם במדלקת יותר משני נרות אם שכחה לגמרי מדלקת יותר מרגילותה. ודלא כמ"ש בשו"ת משנ"ה ז, לה. ואת"ל שחייבת כן גם בפיחתה ממספר הנרות, עדיפא הול"ל ובכלל מאתים מנה.

ומכיון שעיקר הדבר ממנהגא לחוד, ולא מצינו בפוסקים ראשונים שנהגו בכך, וכבר כתב בד"מ שהן חומרות רחוקות אלא שנהגו בכך. ודברי הפמ"ג במחלוקת שנויים. ועיקר המנהג נהגו בו הנשים מצד עצמן לקנוס עצמן – ראה ערוה"ש סי"א. ובהיות, והדבר גורם להיפך כבוד הבריות כידוע, ולזות שפתיים, וגם רגיל הדבר שהגרעון ממספר הנרות נובע מטעות ובלבול המוחין ורוב הלחץ זה הדחק בשעת זמן הדלקת נרות, אין לנו לקנוס עליהם. וגדול כבוד הבריות שדוחה אפי' ל"ת שבתורה.

ומ"מ, לרווחא דמילתא הורינו כבפנים שיהא לה לזכרון על העתיד ולכפר על השכחה. וכ"כ בעל שבה"ל למעשה בקובץ מבית לוי יא ע' לב.

I missed lighting Shabbos candles, what do I do (As a single woman)?

ANSWER: If you missed lighting Shabbos candles one week, you should light one extra candle at least one time.

SOURCES:

באופן שכבר הדליקו בבית נרות ממש, כיון שאינה מחויבת מדינא בהדלקה (אדה״ז רסג, טו) רק מחמת מנהג, מסתבר דל״ש קנס. וידוע שהנערות מתביישים מאד בכל עיקר קנס זה להוסיף על מנין הנרות שלא יחשבו שהיא נשואה, ובמקום כבוד הבריות שכזה – ודאי מקום גדול להקל, וכש״כ בקנס שהוא רק מחמת מנהג. ולהעיר מהשלילה להדליק ב׳ נרות לנערות – אף שהו״ע עיקרי בהמצוה – מחמת חשש מכשול ותקלה – ראה לקו״ש חי״א ע׳ 289.

לאידך, בהשאלה עד״ז בדולק כבר נר החשמל, מוכח משו״ת נחלת שבעה ח״ב ס״ח שבדלקו נרות מבעו״י לא סגי בהכי כיון שלא יצאה יד״ח, וקנסינן לה. ולא זו בלבד, אלא שבמקו״ח להחו״י סרס״ג ס״א החמיר גם בהדליקה ע״י גוי ביה״ש. וכנראה נעלמו דבריהם מהאחרונים. ואין אחר דבריהם כלום. ומ״מ עדיין חזי לאצטרופי שיש מקילים בכ״ז. והעיקר, שיש לחלק בעניננו, שאין עלי׳ חובה כלל.

ומכיון שכל עיקר ד״ז תלוי במנהג, ומה שלא נהגו לא נהגו, ולאידך קיבלו ע״ע הנערות כחובה גמורה, ובכ״מ מצינו להחמיר במקום דשווי׳ כחובה כגון בנוגע למ״ע שהזמ״ג וכיו״ב (ראה מה שהארכנו בענין לסמוך על מסירת מודעה בער״ה במילואים להע׳ 31) – לא פלטינן מספק, וכיון שאין הסברות מבוררות, וגם המנהג אינו ברור כ״כ, ועיקר המנהג נהגו בו הנשים לקנוס עצמן – ראה ערוה״ש סי״א, ומנהגן לא נתברר, והעיקר שעדיין שייך הטעם שרוצים שלא תשכח בעתיד (ראה ב״ח. ואחריו נגררו כל האחרונים וכ״ה בשו״ע אדה״ז) ובכדי למנוע הישנות השכחה עוה״פ – רגיל הנני להורות שתוסיף לפחות פ״א שיהא לה היכר. ומועיל גם שיהא לה כפרה לתקן עיוותה. וכן קיבלתי.

Can girls drive to shul after lighting Shabbos candles?

QUESTION: Usually, I drive a half-mile to shul on Friday at around candle lighting time. I usually just take boys with me.
If my girls (under bas mitzvah and even older than bas mitzvah) want to come to shul with us, on a somewhat regular basis, on those occasions. Should she light at home and have in mind not to take on Shabbos so she can drive? Or, should she light at shul even though we aren't eating anything there? Or, is it preferable that she just lights at home and stays home, even if she wants to go to shul?

ANSWER: They should stay home.

SOURCES:

ראה שו"ע אדה"ז סי' רס"ג סעי' ז' וסעי' י"א ובקו"א ס"ק ב' שם, ובקצות השלחן סי' ע"ד, ועוד.

ואף שמותר להתנות בשעת הצורך, ולכאו' ה"ז צורך לחסוך הטירחה של ההליכה ברגל, וכמו שצמאון הוא צורך, ואת"ל ההליכה גם גורמת לצמאון. ואולי יש גם מעין הא דאו"ח סי' פח שיש להם צער שרבים מתאספים לילך לביהכ"נ והן יעמדו בחוץ, ואולי יש כאן גם ענין חינוכי וחוי' רוחנית וכו' – מ"מ לא נ"ל כלל, כדלקמן. וגם שצריך שתקבל שבת סמוך להדלקה. וגם אם יקבל אחר – אי"ז לכתחילה.

ובהקדם, שבפמ"ג רסג, בא"א כ, שמדוחק מותר ולא בענין אחר. ולאדה"ז רסג שם, יותר טוב שידליק הבעל בליל טבילה מלהתנות. (אלא שיש לדחות, דהתם שאני "שצריכה לשהות הרבה בחפיפתה" ואם תתנה אינו ניכר שהוא לצורך שבת. ורק לגבי קבלת הבעל במקומה, יותר טוב שידליק הבעל). ולהעיר ממשמעות המשנ"ב רסג, מג שאין להתנות גם עבור מנחה. וצ"ע. ואכ"מ.

ולהעיר, שגם בחופה הדגיש אדה"ז דמיירי ש"צריכה לילך לשם".

וראה שו"ת צי"א ח"י, יט, א בנוגע לתנאי בכדי לנסוע לכותל. וחולק עליו בשש"כ מג הע' קלז. אבל בנדו"ד אין צורך גמור שתצטרף לאבי' מצד בייביסיטינג.

ועוד טעם בדבר: שהרי לכתחילה חוששים לשיטה שאין תנאי מועיל. ומשו"ה הותר רק במקום צורך. והיאך אפשר להתנות מדי שבת בשבתו, שנמצינו עוקרים כל עיקר הדין לחוש לכתחילה. ועוד, שנ"ל פשוט שבדבר קבוע אא"פ להקל שיהא בגדר צורך.

ועוד, שמשמע בל' אדה"ז ז, שאם הוא שלא במקום צורך לא רק שאין להתנות אלא שאין לסמוך על התנאי, ושינה מל' המג"א כ, דאין להתנות כ"א לצורך, וכתב "שלא במקום הצורך אין לסמוך על התנאי".

ובלא"ה, לפענ"ד ה"ז היפך החינוך. וק"ל.

Can I Daven weekday Mincha after candle lighting if I didn't have time before?

Answer: *L'chatchila* a woman should daven Mincha before lighting Shabbos candles. If she didn't, and she doesn't have enough time, she should have in mind when lighting Shabbos candles not to accept Shabbos and then she may daven Mincha after lighting Shabbos candles. If she didn't make such a stipulation, she may still daven Mincha afterwards.

Sources:

תנאי בהדלק''נ ש''ק לצורך מנחה ל''ג משאר צורך. ומש''כ במשנ''ב מיירי באין שהות להתפלל מנחה. והך דחופה ול''ט (בשו''ע אדה''ז סי''א) שיותר טוב שידליק הבעל – ורק באא''פ כ' שתתנה [כקושיית הרב נחמנסון בלב השבת] – היינו כמ''ש בקו''א לפי שצ' לקבל שבת מיד ואינה מקבלת מיד רק הבעל.

אלא שבלא''ה נראה דבדיעבד יכולה להתפלל גם לאחרי הדלקת נש''ק. ורק qלכתחילה אמרו להתפלל לפנ''ז. וכ''מ מלחם רב סרס''ג סק''א שהוא מנהג הגון (אף שבסו''ד כ' בל' ''אין שייך להתפלל אח''כ''. וכוונתו רק משום זהירות. ולהדיא כ' במקו''ח להחו''י שאינו חיוב כ''א מנהג הגון). ונ' שכ''ד אדה''ז בסי' בס' הכנסת שבת שכ' להקדים להדליק אף שלא התפללו מנחה (במהדו''ק) ואסברה לה (במהדו''ב) דמנחה היא מד''ס. ומ' קצת מהמשך הענין, שבפועל מתפללת אחרי הדלקת נש''ק. וכ''מ בסרס''ג סכ''ג בלא ענה ברכו שיכול להתפלל מחוץ לביהכ''נ, אף שהציבור התפלל ברכו וחל עליו עצומו ש''י (ראה סרס''א ס''ג וקו''א שם. ועוד) כיון שלא עשאו לילה להדיא. ואי''ז תרתי דסתרי להדיא (וראה תהל''ד סק''ח לפי שאינו בדבור או במעשה).

– בנוגע להדלקת נש''ק – אי הוי קבלת עיצומו ש''י – מוכח מזה גופא שיכולה להתנות שה''ז רק תוספת. ומה שלכתחילה צ' להתפלל מנחה לפנ''ז – י''ל דלכתחילה הרי נהגו לחוש שא''מ תנאי, [או שצ' עכ''פ תנאי]. והיינו שהוא קבלת עיצומו ש''י, אבל מעיקר הדין א''צ אפי' תנאי. (ועד''ז בשו''ת משנה שלמה סט''ו סק''ח דבהא מיתלא תלי אי הקבלה בברכה או בהדלקה). ומה שהביאו ראי' מקו''א שאחרי ההדלקה אסור להטמין – הרי קאי לדעת הר''ן דס''ל כהבה''ג. ומה שהתהל''ד בסרס''א ה''ר דבשו''ע אדה''ז סרס''ג סי''א – כ' איסור לרחוץ בחמין – אף שהוי רק שבות ולצורך מצוה וביה''ש – י''ל דהיינו לכתחילה ומתרי טעמי, דלכתחילה חשו שהוא כקבלת עיצומו ש''י. ועוד, דלכתחילה אין לעשות שבות. ועוי''ל שי''ב חששות מה''ת].

וראיתי לח"א דכשהזכירה שבת קודש בנוסח הברכה א"י להתנות, וסברתו דל"ג מהזכרת קדושת היום בתפלה (ובאו"א בתשוה"נ ח"א סע"ר. ח"ד סס"ב. השבי"ט ח"ז סכ"ג. וכ"מ קצת משו"ת אפרקסתא דעניא ס"מ שבבברכת נש"ק אי"ז זכירת שבת ורק כשאומר ש"ק. ובשו"ת אמרי יושר ח"א סר"א ע"ד התחינות לאחרי ההדלקה. אלא שאי"ז שייך לענין היתר התנאי כדלקמן. והא ראי' שלקצוה"ש סע"ט בבדה"ש סק"א בסופו גם בנוסח אקב"ו ה"ז זכירת שבח וקידוש. וראה נפש חי' סרע"א. ויברך דוד טעמקין בריש הס' ברכות כ, ב. – אף דקייל"ן דאפשר להתנות במקום הצורך. אלא שבלא"ה דבריהם צ"ע שהרי הראשונים דס"ל דא"צ תנאי בהדלקת נש"ק, גם אינהו ס"ל דמברכים בהדלקת נש"ק. ואי לא נחשב כקבלת שבת, כ"ש שאינה נחשבת כקידוש היום. וראה בשבילי אורייתא בשבילי השבת סכ"א ענף א). אבל, לא אישתמיט בשום דוכתא לומר כן, אף שנוסח הברכה [ש"ק] מובא בכ"מ. (ומצאתי עד"ז ביפ"ל יו"ד סוסי' שכח. וי"א בטעם הנוסח שהוא בכדי לקיים זכירת שבח וקידוש. ולפ"ז א"צ לומר כן כשמתנה אבל ש"ד להתנות כשאומר ש"ק). ואי"ז בגדר קדושת היום, דטופס ברכה הוא, והכוונה רק לתאר קדושת השבת, משא"כ בהזכרת קדושת היום בתפלה.

ואדרבה, בנש"ק ההדלקה היא דוקא בגלל שאינו שבת (ראה ברמב"ן הובא בר"ן שבת כג, ב) משא"כ בתפלה. אלא שי"א בדעת הבה"ג לדמות נש"ק לתפלה. ובס' הישר לר"ת סמ"ח סק"ו מוכח דבברכה דוקא מקבלת. וראה בא"ר. (וראה בהנסמן במעדני אשר ס"מ מכ"מ. וצ"ע דעת אדה"ז. ולכאו' ברור שצ"ל תרוויהו – הדלקה בברכה דוקא וכמ"ש בסי"א. ולא הזכיר כן בס"ז, לפי שהמנהג בפועל שמברכים בהדלקה. (אלא שבזה גופא, יש סוברים יתירה מזו, שעצם הברכה מצ"ע הוא כבר קבלה, וז"כ בס"ח. ולדעת רוב הראשונים ל"א הכי, כיון שבדעתה להדליק אח"כ. וראה מש"כ ברמב"ם השלם פ"ה ה"א. ומש"כ בבי' מנהג הנשים – תמוה לפענ"ד. ואכ"מ)). וצ"ל בד' החולקים שרק בתפי"ע מקבלים, שחלוקים המה, וא"כ מה יתן ומה יוסיף אמירת קודש. דהמע' שבתפלה "שהזכיר ענינו של יום בתפלה" (אדה"ז רסג, טז) הוא מצד גוף התפלה ששייך לשבת (ועד"ז בברכו דהציבור לפי שבפועל "הכל פורשים ממלאכתם" – רסג, ז) אלא שכל שלא אמר ברכת קדושת השבת לא קבלי' לשבת, דהרי בתפלתו אינו ניכר עדיין שהוא לשבת (וראה רעק"א רסג). משא"כ בהברכה דנש"ק – הא גם להרמב"ן מברכים ומ"מ לא קבלי' לשבת. ולא מסתבר כלל לומר שהטעם לפי שלא הזכיר קדושת היום בברכה. והרי ל"כ הרמב"ן הטעם כיון שלא אמר נוסח דקדושת שבת. וז"פ. [וראה מנחת אריאל שבת כג, ב. וש"נ]. וכן מוכח גם מרעק"א שמותר לומר נוסח הקידוש מבעו"י להוציא אחרים ולא לקבל שבת, אף לשי' דמחלק בין ברכו לאמירת מקדש השבת.

קידוש
KIDDUSH

Can a nursing mother drink before Kiddush (or Havdallah)?

Answer: ***Night time Kiddush:*** One may not drink even water before Kiddush. When lighting candles, a woman may stipulate not to accept Shabbos till sunset, to be able to drink afterwards. If it's already sunset, or if she didn't stipulate she may not drink without Kiddush, but can make Kiddush on challah, or if not possible – even coffee or tea, if necessary. If making Kiddush isn't practically possible, and she is very thirsty, there is room for leniency to drink water if it's still before sunset.

Daytime Kiddush: Once she already davened, she is obligated in Kiddush and the same answer applies. The order of priorities for daytime Kiddush is coffee or tea before bread. However, in desperate situations, a nursing mother may be lenient and drink water if making Kiddush isn't practically possible.

Havdallah: Strictly speaking, one may drink water before Havdallah, although Chabad minhag is not to. There is room to be lenient to drink even seltzer or coffee and tea without sugar and milk if necessary. However, if already drinking coffee or tea, one should make Havdallah directly on them.

Sources:

קידוש:

גם נשים חייבות בקידוש – אדה"ז סרע"א ס"ה.

בנוגע לטעימה קודם קידוש – הנה, כשלא התפללה ערבית – ראה מנחת שבת עז, ב להתיר ע"פ דיוק לשון אדה"ז רעא, ט. ותלוי אם הדלק"נ היא כעיצומו ש"י. ובמק"א הארכנו שיל"פ בדעת אדה"ז שהוא רק ממנהגא להחמיר בזה. ומעיקר הדין אינו כקבלת עיצומו ש"י. אמנם. עדיין אין הכרח גמור לדיוק הנ"ל שבקבלת תוס"ש לחוד לא נאסר. וראה שו"ת מנח"י ח, יח.

ועוד צדדים להקל – ראה דע"ת רעא, ד, ובשו"ת שלו ח, לח במקום צער גדול, עיי"ט טעמו. וכ"כ משמו בקצוה"ש סע"ט בבדה"ש ג. וכ"כ בשש"כ ב, מג, מו. וראה גם עוד סברא להיתר שו"ת פרי יצחק ב, ט.

וראה גם שו"ת מנח"א א, לג משום דעת בעל המאור שבביה"ש אפשר לטעום. אבל ראה שו"ע אדה"ז קו"א רעא, ג, דשאני קידוש מהבדלה. וראה גם מעדני אשר לונצר שבת נה.

ובמקום צער גדול, בדלית ברירה, יש להקל, בשתיית מים, ויש לצרף דעת הראשונים שלא נאסר לשתות מים קודם קידוש – ראה מ"מ בדעת הרמב"ם שבת כט, ה. שם יב. (אבל ראה ב"י רעא). ס' הבתים.

ומש"כ שאפשר להתנות – כ"כ בקצוה"ש עד, יז.

ביום:

י"א שמותר לטעום קודם קידוש. ויש לסמוך על דבריהם בשעת הדחק – ראה שו"ע אדה"ז רפט, ב. משנ"ב רפט, י. שו"ת מנח"י י, לא, ז. שש"כ נב, כג.

ובנשים עוד סניף לקולא – ראה דע"ת רפט, ב ע"פ מהר"ם חלאווה פסחים קו, א ד"ה ביום. שו"ת עין יצחק יב. מנח"י ד, כח, ג.

ועוד להעיר מדעת האג"מ בשו"ת ד, קא שכשבעלה לא התפלל פטורה מקידוש שמשועבדת לו.

ויש לצרף סברא שהאכילה היא לרפואה ולא לאכילה ממש – ראה בית מנוחה ריא, א בדיני קידושא רבה – אף שיש להנדז בזה בעניננו.

הבדלה:

ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"א. ומנהגנו – ספר המנהגים – חב"ד ע' 35. וראה בכה"ח סרצ"א סקי"ז וסרצ"ט סק"ו. ויש מקום להקל במינקת במקום צורך גדול. וראה בעזר מקודש מבוטשאטש סי' סב ס"ז – בנוגע לנשים בהבדלה בכלל. וכ"ש בנדו"ד.

ולהעיר מתורת שבת סרצ"ט סק"ג (ע"פ תוד"ה מניחו – פסחים קב, ב) להתיר לאכול במקום צורך. אלא שלדבריו (שם סק"ו) מותר גם לשתות מכוס ברהמ"ז. ואין כן דעת אדה"ז (שם ס"ו).

סודה וקפה ותה – שיש מקילים שדינם כמים. אבל ראה בילקוט מעם לועז יתרו ע' תקצח. כן להעיר מנמוק"י ופי' ר"י מלוניל פסחים קה, א שאיסור טעימה כולל כ"ד שראוי להבדיל עליו.

Rinsing the becher before Kiddush.

QUESTION: Does a *becher* need to be rinsed before Kiddush even if it is clean from having been washed after its previous use?

ANSWER: According to *halacha*, if it is clean it needs no rinsing. However, some say that according to Kabalah it should be rinsed even if clean. The Rebbe would wipe out his *becher* even though it was rinsed first.

SOURCES:

שו״ע או״ח קפג, א. אדה״ז שם ב. וראה כה״ח שם ד ע״ד הסוד. וכ״ה בערוה״ש שם סוס״א. וראה רשימות דברים חיטריק א ע׳ סג, ובהוצ״ח – ע׳ 107, מאדה״ז שהתחיל לקנח הכוס אחר שטיפה והדחה ושהה יותר מב׳ שעות. ולהעיר מדרכי חו״ש סד״ש וסשפ״ט שהקפיד להדיח בעצמו.
ויש מהפוסקים שכתבו להדר כן בליל פסח – ראה ב״ח תעט בשם רש״ל. כנה״ג שם בהגה״ט. ער״ש שם א. וראה גם לקט יושר ע׳ 86. וראה פמ״ג במ״ז רסי׳ תפו. אבל בט״ז שם א כתב בשם רש״ל באו״א. וכ״ה בח״י שם א. ובשו״ע אדה״ז שם ב. וראה כה״ח שם א. שם תעג, א. בא״ח צו שנה ראשונה כט.

Making Kiddush with a disposable cup.

QUESTION: **Is one allowed to make Kiddush with a plastic disposable cup?**

ANSWER: One should not make Kiddush on a plastic or disposable cup. Kiddush should be made on a real cup.

If there is no other cup available, one may make Kiddush on a plastic cup.

Sources:

אג''מ או''ח ח''ג סי' ל''ט (ויש המחלקים שכוונתו היתה רק לכוס מנייר ולא לכוס פלסטיק. ומפי
השמועה שהגרמ''פ בעצמו קידש פעם על כוס פלסטיק. אבל לא משמע הכי באג''מ שם, וזיל
בתר טעמא.). שש''כ פמ''ז סי''א (וראה בהמצויין שם בהערות). ראה גם מנ''י ח''י סי' כ''ג
(שאסר). בשו''ת אז נדברו חי''ב סי' כ''ג התיר. וכ״ד אאזמו״ר זצ״ל. ובשו״ת מנח״י בסו״ד מצדד
להתיר באין לו כוס אחר, ומיוחד לתשמיש קבוע, וראוי לתשמיש קבוע
וראיתי אלו שלוקחים כוס בתוך כוס, ואינני יודע מה זה מועיל לחששות שהעלו פוסקים הנ''ל.
וי״א שבכוסות פלסטיק הגרועים – בב׳ כוסות ה״ז יותר יציב, שקורה שנקמטת בידיו
ואכ״מ במה שנראה כתרתי דסתרי – שכו״כ מקילים בקידוש ונט״י שיש עליו תורת כלי. ולאידך
בטבילת כלים שא״צ טבילה, ולענין כתמים – שאינו מק״ט. אלא שגדריהם שונים. ויתכן שאינו
כלי לטומאה ומ״מ ה״ז כלי לשאר דברים – ראה שאילת שאול או״ח לו
וכמובן, שבזה גופא יש חילוקים בין סוגי הכלים חד- פעמיים.
ואין הזמ״ג כעת.

Not enough wine to fill the becher

QUESTION: If one doesn't have enough wine to fill up the Kiddush cup, can water be added? (Speaking about regular wines which could be are already heavily diluted) or is there another alternative such as חמר מדינה , challah, etc.?

ANSWER: One may only add water to the extent that the wine – or grape juice – can still be drunk as wine and served to guests that way.

And if not, then is it better just to make Kiddush without a full cup,
You can add something else to the cup, like a fruit, or an ice cube, so that it should be full, provided it has at least a *Reviis* of wine.
Where the above is not possible, it's still better to use a *Reviis* wine in a cup which isn't full than using חמר מדינה.

SOURCES:

ראה אדה״ז קפב, ד. ברכת הבית מז בשע״ב ב. משנ״ב קפב, לב.
אדה״ז רצו, ט.

Why do some people not drink red wine between 6:00pm and 7:00pm on Friday night?

Answer: White wine: There is a custom not to make Kiddush on Friday nights between 6 and 7. The original sources make no mention of red wine specifically; likewise, the explanations provided for the custom do not link it with the color of wine either. The accepted interpretation is that this applies to all types of wine, and according to many – even if one makes Kiddush on bread.

The reason for this custom: The Gemara tells us that the hours of the day are associated with the seven Mazalos, constellations or planets – Mercury, Moon, Saturn, Jupiter, Mars, Sun, Venus, each one operating hour of the day in a rotating system. These celestial forces have influence on this world during their corresponding hour.

During the hour of 6:00pm-7:00pm, the constellation of Tzedek (and its corresponding angel Tzadkiel) ceases to be dominant and the constellation of Maadim takes over. Maadim (and its corresponding angel, Samael, pronounced usually as "the Samach Mem", the source of evil who rules over this Mazal) is the mazal identified with the Esav (Edom), Amalek and Haman. It is associated with negative influences and is said to be the cause of destruction, plagues, murder, sickness, and punishment, among other such causes. Thus, it's recommended to avoid acceptance of Shabbos through Kiddush in the times when Maadim dominates, so as not to add spiritual energy to Maadim.

The reason for the particular caution when making Kiddush is as Chazal tell us: Angels accompany people on their way back home from shul on Friday night—a good angel and an evil angel. If the house has been prepared (the candles lit, the table set, etc.), the good angel gives a blessing that the next Shabbos will be the same, and the evil angel is forced to respond Amen. If the house is not prepared for Shabbos, the evil angel wishes that the next Shabbos will be the same, and the good angel is forced to respond Amen. These two angels correspond to the Mazalos of Tzedek (Jupiter), and Maadim (Mars). Thus, at this time it's important not to allow the negative angel to have dominion over us.

Sources:

מקור הדברים בתיקוני שבת אחר תפילת ערבית. וכ״ה בח״י שבת ה בתחלתו. שם ז. וי״א שאדרבה מקור הדברים בח״י – ראה ח״י מהדו״ח. וכבר כן בקרבן שבת יב (ע׳ ס). וראה מגיד תעלומה לירושלמי ברכות ב, א – שהראה מקור בירושלמי. וראה נהג כצאן יוסף ליל שבת כד. וכבר כתב באבודרהם ערבית ליל שבת שב׳ המלאכים שייכים לצדק ומאדים. וכ״ה בשו״ת מהרי״ל קסג (במהדורת מעון ירושלים – קנב). מנהגי מהרי״ל הל׳ שבת ז. מהרש״א תענית ח, ב ד״ה שמש. וראה מט״מ תלה, והובא בא״ר רסב, א. ולהעיר מפי׳ ראב״ע יתרו כ, יד. ס״ח תתשע. כלבו לה. מט״מ תל. תלב. סידור של״ה הובא בערוה״ש רמב, כ. סידור יעב״ץ שחרית שבת מזמור יושב בסתר.

ויש שכתבו לקשר עם חטא עה״ד שלא המתין לליל שבת לקדש. ובאוה״ח קדושים יט, כו, שזו סיבה לכל שפ״ד.

בנוגע ליין לבן – מפורסם שזו המצאה חדשה מא׳ הרבנים באהקת״ו ולא שערום אבותינו. ובכל הפוסקים ששקו״ט בזה והביאו עצות שונות – מעולם לא עלתה על דעתם כדבר הזה. ועיקר הענין שלא לקבל שבת בקידוש בשעת ממשלת מאדים, מחמת שאז בא מלאך רע משרש מאדים לביתו, ואינו שייך לשתיית יין או וכש״כ לא לצבע היין. ולהעיר שבמגיני אברהם ברודנא לת׳ הצ״צ ר״ל שבמקדש על הפת ל״ש החשש. אבל גם הוא ל״כ כן בנוגע ליין לבן. וגם בדבריו, סתימת כל הפוסקים שלא כדבריו. וכללא כיילו לן בכ״מ שאין להמציא חילוק חדש בדבר הרגיל. ובדבר הרגיל הו״ל להפוסקים לאשמועינן בהדיא.

ולהשאלה שגם בתפלה יוצא יד״ח קידוש – אה״נ, שיש שכתבו לקבל שבת מבעו״י מה״ט – ראה מהרש״א שם. קרבן שבת שם. ועוד. וראה ישראל סבא קדישא ע׳ שעג שהקפיד גם על הבדלה וערבית. וי״ל בפשי׳ במה שנזהרים רק בקידוש ולא בערבית, שעיקר קבלת שבת ניכר בקידוש, ועפ״ד שי״א שאפשר להתפלל ערבית מבעו״י בליל שבועות, אבל לא לקדש שרק בזה נראה כאילו חסר מעט ממ״ט הימים. ולכל היותר אפ״ל שכיון שקידוש עיקר מצותו ביין אדום (ששייך למאדים – ראה רבינו בחיי תולדות כה, ל. באר שבע אלבאז פתחי עולם ע׳ רצא. וראה לקוטי לוי״צ ב ע׳ רעט. ובכ״מ בדא״ח) לכן נזהרו בקידוש דוקא. ושקו״ט בזה בקובצי הערות ועוד. ופוק חזי מאי עמא דבר. וכן מורים כל רבני אנ״ש. וראה תפארת יהודה קלמן 326. קובץ הערו״ב תשא תשס״א.

וא״ש גם מה שאין מקפידין ביו״ט בליל רביעי בשעת ממשלת מאדים – ועד״ז בקידושא רבה בשעה שתים וכדומה – שעיקר הענין מחמת כניסת המלאך לביתו. וכבר העיר בזה במשנת יעקב קאפיש רעא. וראה ויג״מ טו, ב. ובלא״ה, בכ״מ שדוקא בשבת שייך התגברות הקליפה במקום הקדושה, ושייך גם לבריאת המזיקין בע״ש ביה״ש – ראה (נוסף להמובא לעיל) בפי׳ קדמון לספר חסידים הנ״ל ע״ד רוחות רעות בשבת שרשעים יוצאים מגיהנם, משא״כ ביו״ט. וראה אבודרהם ערבית ליל שבת בטעם ברכת מעין שבע שלא תיקנו ביו״ט. וכנראה ר״ל שגם כשחל בליל רביעי לא תיקנו משום לא פלוג.

והנה, בכ״מ שהענין לקדש דוקא בשעת ממשלת צדק – אבל בתיקוני שבת מפורש להמתין עד שיעבור ממשלת מאדים. וכ״ה בשו״ע אדה״ז רעא, ג, לקדש לאחר שעה תוך הלילה. וראה פתה״ד שם ב.

בכללות הענין דמזל מאדים – ראה זח״ג רטו, א. כד הקמח ערך פורים. ועוד. וראה אור חדש דרך התפילה אלעסק ע׳ עג. שם ע׳ כו. זכרון יוסף בלאזוב הגש״פ ע׳ קפד.

When not making Kiddush between 6:00pm and 7:00pm causes difficulties.

QUESTION: I know the minhag of many is not to make Kiddush between six and seven. This was what I remember my custom in my parents' home. My question is: sometimes this leads to stress in the house either rushing through Sholom Aleichim to get on time and rushing from shul home. On the other hand, a house of young children at home and waiting till seven can sometimes lead to chaos; kids are impatient and hungry. In addition, we have guests and this can add pressure. Is there room to be *maikel* on this custom?

ANSWER: Although this minhag is brought in the Alter Rebbe's Shulchan Aruch (271:3), it is a minhag and not a Din. Chazal teach us that great is peace, for the whole Torah was given only to make peace in the world. Accordingly, the mitzva of *sholom* overrides this minhag. Furthermore, we find that Shalom Bayis outweighs the entire mitzvah of Kiddush, for, according to *halacha*, if one cannot afford both Shabbos candles and wine for Kiddush, he should buy only candles since they are there for the purpose of Shalom Bayis.

At the same time, It is highly recommended that one do their best to explain to family members that this is our minhag and the significance of observing minhagim, especially a minhag mentioned in Poskim. In fact, some consider this an issue of potential *sakanah* which is often deemed more serious than matters of *issur*. Generally speaking, observing Torah customs bring about more peace and stability in the home and shouldn't cause conflict. The conflict usually stems from an inadequate presentation and packaging of the issue. If the family perceives the significance of this issue, they would fully appreciate your behavior.

Obviously, if despite all attempts to present things in the proper manner it still appears to cause stress or tension, or if it affects the atmosphere in the house, then one definitely should not wait.

When Kiddush is made within the hour wait time it should be made immediately upon arrival home from shul, with as least delay as possible.

Alternatively, one may make Kiddush before going to shul, even before dark. Although this is not the usual Lubavitch minhag, it is preferable than making Kiddush during the hour.

Guests – The Rebbe writes that this minhag applies even in the event of guests, since it is a *sakana* issue. However, it is still restricted to what I wrote above.

Children – Children do not need to wait for Kiddush to eat, not even for chinuch. Most likely the situation can be ameliorated somewhat if they are given something to eat until Kiddush is made. In fact, if they are hungry one is not allowed to stop them from eating.

Sources:

ע"פ שו"ע אדה"ז רעא ,ב-ג .מכתב כ"ק אד"ש נדפס באג"ק חי"ג ע 'קכ ומשם בשעהו"מ ח"א ע 'רסט.

לקדש מבעו"י –אין בזה שום חשש .ואדרבה ,הכי עדיף טפי שמקדש סמוך לכניסתו שכ"ה עיקר הדין .ותו ,שבמקורו בתיקוני שבת ובמג"א נז' רק שעדיף לקדש מבעו"י בכדי שלא לקדש בשעה השביעית .ולא שיש להמתין בשעה השביעית מלקדש .ומקום לומר שכשכבר הגיע שעה השביעית אין לו להמתין שלא לעבור על מצוה מן המובחר לקדש בתחילת כניסתו .אלא שבעו"ש הוסיף גם הזהירות להמתין בשעה השביעית .וכ"ה בשו"ע אדה"ז שם ,אף שלמעשה ס"ל שאין לנהוג כן בפועל.

אלא שבד"כ אין מנהגנו לקדש מבעו"י .אבל במקום צורך אי"ב פקפוק .וכן נהגו ביו"ט בע"ש שפורס מפה ומקדש .אלא שבכלל מעדיפים לא להפך הצינורות .וכמדומה כ"כ בענין זה בכה"ח . ושו"מ שם רעא ,כב .אבל ראה בא"ח ש"ב בראשית יח ,שנראה שלא חש לזה למרות דרכו בקודש בכיו"ב .וכן נהגו רבותינו נשיאינו עצמם .ובשנים האחרונות הופסק הענין בכלל ע"פ הוראה .

וכ"ה בשיחת שמח"ת תשמ"ח שפסקו לנהוג כך בחב"ד.

במקום שלום בית –שלום ביתו עדיף .ואין לחוש לסכנה משום שומר מצוה וגו׳ .ובאג״ק שם שזהו טעמם של אלו שאין מקפידים בכלל ,גם כשאינו סמוך לתחילת כניסת שבת .ובטעם מנהגנו נראה דס״ל דל״ש שומר מצוה בכגון דא ,כיון שאפשר לקיים שניהם ולקדש לאחמ״כ ,משא״כ במקום חשש העדר שלום ביתו .וע״ד החילוק בין מצוה עוברת לשאינה עוברת .וק״ל .אבל לכתחילה אין לסמוך על שומר מצוה ויש למנוע מצב זה ככל האפשר –ראה עד״ז אדה״ז תנה , טז .בירורי הלכות פלאטקין יו״ד סוסי׳ כג) .וכבר העירו ליישב עפ״ז מה שנזהרים רק בתספורת בר״ח שחל בע״ש ולא בנטילת צפרניים ,שבגילוח אפשר לקיים שניהם ולספר לפני ע״ש ,כדעת אדה״ז בקו״א רס ,א ,משא״כ בנטילת צפרניים שצ״ל דוקא בע״ש .וה״ה והוא הטעם בההיתר לגלח בר״ח אייר שחל בע״ש –אדה״ז תצג ,ח –שאא״פ בלא״ה מחמת ימי העומר.(

כשיש אורחים –הנה בלקוטי מהרי"ח כתב להתיר משום צורך מצוה ומשם נעתק בכמה ספרים , אבל נוסף לזה שכתב זה דווקא באורחים עניים)וראה שו"ע אדה"ז שז ,כג במוסגר .שלג ,ו ,(בענין זה אין לנו אלא דברי בן עמרם –מכתב כ"ק אד"ש נדפס בשלחן מנחם ח"ב ע 'עה שכיון שאין על האורח מצוה ,שוב אין על המארח וליכא הבטחת "שומר מצוה לא ידע "ע"ש.

להאכיל לקטן –ראה שו"ע אדה"ז רסט ,ג .שמג ,ו ובכ"מ.

Is it better to make Kiddush on my own?

QUESTION: What is the source for the prevalent preference for one to make his own Kiddush by night. Does it also apply on Shabbos day?

ANSWER: According to *halacha*, although one may make Kiddush themselves, it's preferable to be *yotze* from someone else in order to have ברוב עם הדרת מלך The King's glory is evident amidst a multitude of people." (see Alter Rebbe's Shulchan Aruch OC 213:6).

However, the custom is otherwise, seemingly because it's difficult to concentrate on the bracha.

See also Alter Rebbe's Shulchan Aruch OC 59:4 that ideally one should listen to the blessings which [precede] the Shema from the chazan, but since they are long brachos and one can space out during the bracha therefore one should say it on his own.

It seems like since Friday night Kiddush is longer therefore people prefer making Kiddush themselves. Shabbos day is a shorter Kiddush therefore people rely on someone else.

See further reasons in the references below.

Sources:

שקידשו בעצמם.
וי״ל טעם נוסף – משום מאה ברכות, שטוב יותר לברך בעצמו מלשמוע – ראה פמ״ג רצ במ״ז.
ובקידוש היום – אף שישנם חלק מהטעמים – ליכא לכולהו טעמי, שה״ז ברכה קצרה, כבפנים.
וגם ה״ז ברכת הנהנין ולא עיקר מצות קידוש.
ומצינו כה״ג לענין הבדלה שת״ח מבדיל בעצמו ואינו יוצא בהבדלה שבביהכ״נ – ראה מ״מ שאלה ופקדון ד. סמע חו״מ רצא, כז. אבל במג״א רצו, י נראה דלא ניחא לי׳ בד׳ הסמ״ע, ומציין לסרח״צ ששם נז׳ שאחד מברך לכולם משום ברוב עם, ראה מחה״ש למג״א שם. ובברכ״י רצה האריך שמי שרוצה לא לסמוך על ברוב עם דהציבור ולגרמי׳ הוא דעבד ש״ד.
וראה שו״ת שבה״ל י, עו במנהג העולם שבהבדלה לא הקפידו בכך.
ובשו״ת משנ״ה יג, לח נראה דאישתמיטתי׳ לכל הנ״ל. אבל ראה שם ו, נט.
ובליל פסח – נהגו בזה בכ״מ משום מצות ד׳ כוסות. ואכ״מ.
וראה מנהג ישראל תורה רעג, ו. שם תעב, יג.

Making Kiddush a second time for wife.

QUESTION: The Alter Rebbe in סימן רעג says that לכתחילה one shouldn't make Kiddush for someone else if they have already been יוצא unless they can't make Kiddush on their own. If I made Kiddush on Shabbos day in Shul, is it better for my wife to make her own Kiddush, or can I make Kiddush again for her, even though she is able to do so on her own?

ANSWER: For Kiddush by day, there is no need for her to make her own Kiddush. Even for Kiddush by night, if it's difficult for her to make her own Kiddush, the husband may make for her.

SOURCES:

בנוגע לקידושא רבה – פשוט כיון שמצ״ע ה״ז ברכת הנהנין וה״ה נהנה. וכ״מ בכה״ח קסז, קלב. וכ״כ בשש״כ ב, נ, ו ובהע׳ יב. וכן המנהג פשוט בכ״מ. וראה אבני חושן כט ע׳ קכב-קכג. אליבא דהלכתא גל׳ 32 ע׳ לג ואילך. וראה מה שדנו בזה, לענין אחר, גדר ערבות בנשים, בשו״ת שביבי אש או״ח ב, כג, יב. בני ראם סא, ז. ומש״כ בארוכה בקובץ העו״ב א׳ כד ואילך – לפענ״ד תמוה, והמנהג מכריע.

בליל שבת – כיון שהוא רק לכתחילה, אדה״ז רעג, ו. ערב קו״א ב בסופו. אבל בכ״מ משמע גם בדיעבד. ויש בזה שינויים בלשון אדה״ז – ראה ח, יא. קצ, ד. רסט, ג. רצו, יז. תפד, א-ג. תקפה, ה. וראה שו״ת הצ״צ או״ח קטו בסופו. להעיר משיחת יום ב׳ דר״ה תשכ״ז בתחילתו. יום ב׳ דחגה״ס בסופה. וראה מש״כ בנתיבים בשדה השליחות ב ע׳ 250.

Can I make kiddush where I am not planning to have my Shabbos Seudah?

QUESTION: I go make Kiddush for somebody on Friday nights not where I eat my meal. Should I be *Koveya Seuda* there or should I make Kiddush again where I plan on having my meal?

ANSWER: You should be *Koveya Seuda* where you make the kiddush.

שוע"ר סי רע"ג ס"ו.

Alternatively, you can have the one hearing Kiddush eat a seudah and you make Kiddush again later where you will eat a meal.

Also if I am to be *Koveya Seuda* is it enough to do it on *mezonos*?

ANSWER: Yes.

SOURCES:

שם סעיף ז'.

ואף שמצוה להמנע מלאכול שום דבר אפילו בלא קביעות סעודה אפילו לאחר שקידש על הכוס קודם אכילת עיקר סעודת שבת דהיינו מלחם שמברכים עליו – אין למחות ביד המקילין, אדה"ז רמט, י. ופשט המנהג להקל. ועוד שמותר לכתחילה לאכול פהב"כ שנאכל לעידון ותעונג ומגרר התיאבון. וכן כשאינו רוצה לאכול עכשיו אלא לאחר זמן – שם בקו"א ג וד. ויש לצרף מש"כ בהגה ממהרי"ל לשו"ע אדה"ז קפח, י,שבסוף ימיו חזר בו אדה"ז וס"ל דסגי במזונות גם ללא קביעות סעודה לסעודת שבת.

Wine seen by a non-Jew.

QUESTION: My cleaning help saw a bottle of *non-Mevushal* wine on my dining room table but she did not touch it. Can it be used for Kiddush? Can it be used just as a drink?

ANSWER: The wine is permissible. Some have a stringency – not rooted in *halacha* – not to use the wine for Kiddush or other *kos shel bracha*. Many Chassidim practice this stringency. Others are particular not to use it at all.

Below is a brief informative discussion on the general topic:

Wine Touched by Non-Jews. Wine which is not *Mevushal*, boiled, and touched by a non-Jew, or by a Jew who desecrates the Shabbos publicly, is forbidden to be drunk by a Jew, and in many cases forbidden to derive benefit from as well. If the bottle of wine was touched when it was closed, even if it was not sealed, the wine is permissible. However, the bottle must be sealed with a חותם בתוך חותם, a double seal, if left alone in the presence of non-Jew.

If a non-Jew touched an open vessel with wine in it, but did not shake it, the wine is permissible as long as there was a Jew watching to make sure that the non-Jew did not shake the wine. Nevertheless, some people are particular not to drink that wine as a Midas Chassidus, pious behavior.

Another stringency, not a *halachic* issue but a Kabbalistic one: some people are meticulous about a non-Jew not seeing their wine, in addition to not touching it. This is something which is not mentioned in traditional *halachic* sources. Many individuals have adopted this stringency and keep their wine bottles covered with a paper bag so that it should not be seen by a non-Jew. The common custom is to limit this practice to wine used for Kiddush, Havdallah, Zimun, and other Mitzvos.

Covering the bottle of wine while making Kiddush.

QUESTION: I've seen people being careful to cover an open bottle while making Kiddush. From what I understand it's not an *halachic* issue of פגום but I heard it was a minhag by the Baal Shem Tov. Is there a source for this?

ANSWER: A ruling of our sages in days gone by called for covering water and other liquids due to the danger venomous snakes posed to drinking water. These days we are generally not concerned about גילוי (exposure) of drinking water or other liquids.
However, יין מגולה (wine that was left uncovered) for a substantial amount of time should not be used for kiddush. This is because Kiddush demands a higher standard of הקריבהו נא לפחתך... (If you were to offer it as a gift to your governor, would he accept you or favor you?) Whatever is not deemed *chashuv* (worthy) for a dignitary is not *halachically* fit for Kiddush; wine left standing without a cork certainly loses its *chashivus*.

But if the wine is left uncovered only for a שעה מועטת (short period of time, which some *poskim* define as twenty minutes), אין להקפיד כל כך (there is no need to be so strict), especially in areas where dignitaries are not particular either—unless the wine has lost its taste or smell.

At what point does uncorked wine become unfit for kiddush?
Poskim differ on this: Some cite the fact that we leave our cups of wine uncovered for several hours during the Pesach seder. Others respond that the seder is one long, continuous mitzvah, and that the wine is being watched throughout; therefore, they claim, wine being drunk at the seder cannot be compared to other wine.

On a related note, there's a tradition quoted in the name of the Baal Shem Tov to keep the bottle of wine covered while one recites Kiddush.

SOURCES:

בשם הבעש״ט – ראה תורת אבות מאניסטריטש ערך אבות הע׳ ח, והועתק באמרי פנחס השלם ב ע׳ קל, בשם הרה״צ הר״פ מקאריץ בשם הבעש״ט: סוד סתימת בקבוק היין שמקדשים עליו אחר שמילא את הכוס על הקידוש. ובחכמי ישראל בעש״ט ע׳ 118: קבלה מהר״ז מאניפולי. והועתק מהרש״ג שמצא בבוך דא״ח ברשימות דברים חיטריק מהדורת תשס״ט מדור הבעש״ט מד – ע׳ 60. וכן בלקוטי סיפורים פערלאוו מהדורת תשס״ב מדור הבעש״ט כט – ע׳ ל. ומפי השמועה, שכ״ה גם מעשה רב בהנהגת כ״ק אד״ש – לקט הליכות ומנהגי ש״ק ע׳ מג. מעשה מלך במקומו.

ויש להסמיך לזה מש״כ בתורת חיים ב״ב צז, ב, והובא במנחת שבת עז, יח, שמה שאין מקדשין על יין מגולה הוא לפי שרומז ליין המשומר בענביו. וראה גם תוס״ש רמב, ה. ועוד.

וגם ע״ד ההלכה – הרי החוששים משום גילוי גם במקומות שאין נחשים מצויים – לדעת השל״ה ששומר נפשו ירחק. ואכ״מ – הוא גם בשיעור מועט מאד. ועוד שגם בלא״ה ל׳ אדה״ז הוא שבשעה מועטת ״אין להקפיד כ״כ״, ומשמע שקצת קפידא מצאה מקום לחול כאן.

Drinking Kiddush Wine.

QUESTION: After Friday night and day Kiddush, I see people drinking the cup of wine and then before giving out to other people, they pour more wine from the bottle of wine into their cup and then give out (even if its enough to give out before refilling the Kiddush cup).
I am curious to know the *halacha* on that (or maybe it's a Minhag).

ANSWER: One should not give wine which has become פגום, defected, through someone drinking from it first, to participants. Some maintain that if the participant drinks from the original Kiddush cup it is not considered פגום.

A better practice would be to pour wine out from the Kiddush cup into another cup prior to drinking the wine. But the others shouldn't drink till he finishes drinking.

SOURCES:

ראה שו״ע אדה״ז קצ, ה. משנ״ב סקפ״ב סקכ״ד בשם הרא״ש. [וכ״כ בסרע״א בשעה״צ סקפ״ט. ובמק״א – תעב, לא – הביא כן מהפמ״ג וראה בכוונתו שרגא המאיר ה, קו. משנ״ה א, קנח]. וכבר העירו משו״ע אדה״ז תעב, כד. והארכנו בזה במק״א ואינו תח״י כעת. וקשה עתיקא מחדתא

QUESTION: What do you mean when you say pour into another cup before drinking? Don't you need a *reviis*?

ANSWER: A *reviis* is only for Kiddush. One need not drink a *reviis*. Most of the *reviis* is enough. Clarification: When pouring out make sure a *reviis* remains in the cup, as *l'chatchila* one must drink from a cup which has a *reviis*.

Sources:

ראה שו״ע אדה״ז רעא, כ. והוא ע״פ תוס׳ פסחים קה, ב ד״ה שמע. והב״ד במג״א כד. ואם הוא מעכב – הנה, בא״ר שם כג שכשאיו לו כוס אחר שרי. ויל״ע בדעת המג״א. אמנם, במשנ״ב רעא, נא אף שפסק כמג״א, מ״מ בבה״ל סט״ו ד״ה וה״ה מוכח שאי״ז לעיכובא. ואולי פסק כהחולקים. ועוד להעיר מהדעות דמהני בשתיית כל המסובים יחד – שו״ע שם יד – אף שאי״ב רביעית. ואף ד בלא״ה לא קייל״ן הכי – ילה״ע שבמג״א שם לא כתב שי״ב משום שתי׳ מכוס שאי״ב רביעית. ואולי קאי בשותים מכוסו וכולהו כחדא גרירין

בנוגע לשתיית המסובים – לא נמצא בשום מקום לעורר עד״ז. ואת״ל הכי היאך שייך שישתו כל המסובים מכוסו אא״כ בכוס גדול מאד. וממש״כ אדה״ז קצ, ה רק משום פגום, ושמה״ט עדיף שיהא לכאו״א כוסו – מוכח שבמסובים לא איכפת לן. וראה שש״כ מח, ע. אבל שם כתב כן רק בדותים מכוסו ממש, דכולהו בתרי׳ גרירין

What's the ideal way to drink wine from the Kiddush cup?

QUESTION: While most people listening to Kiddush take a small sip from the Kiddush cup (or have wine poured into their cups from it), I have seen some pour a little wine into their cup before Kiddush and then drink it after Kiddush, without getting anything from the כוס של ברכה.

Is the latter practice acceptable? If yes, is it as good as the former, or is it an inferior way of doing it?

ANSWER: The latter approach is superior and is recommended in Alter Rebbe's Shulchan Aruch 190:5. Some say that in this case the individual cups must contain a *reviis*. However, there is no evidence to support this theory.

Sources:

ראה מה שנסתפק בזה שו״ת בעל אז נדברו בקובץ בית אהרן וישראל לו. וראה מעדני אשר לונצר ברכות מד. ועוד.

וניחזי אנן בס״ד.

הנה, בשו״ע אדה״ז קצ, ה נזכר רק שעדיף שיהא לכאו״א כוסו משום פגום. ולא נז׳ המעלה שבאופן זה שותים מכוס שי״ב רביעית – ראה במקורות ל<u>שאלה תתקצד</u>. ומש״כ שכוסות שלהם ״מלאים״ – לכאורה היינו לשלול ריקנים, ולא שי״ב רביעית.

והנה, בפמ״ג קפב במ״ז ד, באופן שיש להם כוסות ריקנים ושופך מכוסו לתוכם לתקנם, שצריכים לשתות מכוס שי״ב רביעית. אבל בשו״ע אדה״ז לא נז׳. ואדרבה, ממש״כ שנותן מעט לכל כוס משמע שא״צ.

ועצ״ע בנדו״ד, ״שכשיש לפני כל אחד ואחד כוסו וכו׳ הרי כולם הן כוסות של ברכה כמו כוס המברך״ (כל׳ אדה״ז), האם צ״ל רביעית שיחול ע״ז שם וגדר כוסש״ב. וראה ברא״ש פסחים י, טז, ד״אנו רואים כאילו כאו״א קידש על כוסו״. ועד״ז במאירי ברכות נא, ב, ש״כל שנותן בכוסו לשם ברכה ברכה חלה עליו״. והן הן הדברים בשו״ע אדה״ז שכולם הם כוסש״ב. ובאמת, לא ראינו נזהרים בכוסות המסובים בשאר דיני כוסש״ב, ולא נז׳ עד״ז בשום דוכתא,

ומהיכא תיתי לחלק שדין רביעית שאני משאר הדינים. וגם לא מצינו שישתו המסובים מלא לוגמיו. ואדרבה, בטעימה כל דהו סגי. [ולהעיר ממשנ״ב קפג בשעה״צ יד שכשיש נקב בשולי הכוס וא״י להחזיק רביעית אין עליו שם כוס, ומעכב אפי׳ בשעהד״ח. וראה גם א״א מבוטשאטש מהדו״ת קפג, ב. אבל בשו״ת שבה״ל ט, מא כתב דאי״ז פשוט להלכה, שהרי גם כוס הפסול לנט״י כשר, וכל ששותה רביעית סגי].

וראה בשש״כ מח, ע באופן ששותים המסובים מכוס המקדש גופא וכולהו בתרי׳ גרירין – למש״כ במשנ״ב בשעה״צ רעא, פט. קפב, כד – שה״ז גם כאילו שותים מכוס שי״ב רביעית. (ועד״ז הוא במשנ״ב תעב, לא לענין דין מלא. אבל ראה שו״ע אדה״ז שם כד). ובנדוננו, כת״ש בשש״כ עד, שג״ז מועיל, אבל באופן זה אסור להם לטעום עד שיטעם הוא. ול״כ מנ״ל שיועיל שיהא בגדר טעימה מכוסש״ב. וכ״ה בשו״ת תשוה״נ א, רנו.

והנה, ד״ז תלוי בהבנת ד׳ המג״א רעא, לב בנשפך שמביא כוס אחר ושותה, דלא שנא מכוסות המסובים. וכבר נתקשו בפי׳ דבריו – ראה תו״ש מב. מחה״ש שם. ערוה״ש לח – דלכאו׳ שאני כוסות המסובים שהן בגדר כוס קידוש ממש. ועכצ״ל בד׳ המג״א שהבין באו״א. וראה מש״כ לפרש בקצבי הרים פרידמן קידוש מד, לפי דרכו.

וממש״כ בשו״ע אדה״ז שם כח, בנשפך שרק ביש בכוס אחר רביעית אינו מברך שוב, אין להוכיח שאא״פ שיחול גדר כוסש״ב רק ברביעית – דהתם שאני שהקידוש חל רק על כוס אחר, ול״ש לקדש בפחות מרביעית. וראה בירורי מנהגים פרדימן שבת ע׳ 61 ואילך.

והנה, בהגהות ברוך טעם שם שבאמת א״צ שיהא רביעית בכוסות המסובים, ופי׳ כן בד׳ המג״א שם. וראה בחסד לאברהם יצחקי שבת כה, שהכריח בראיות מוכיחות כפי׳ הברוך טעם, ושגם שאר המפרשים מודו לי׳ בגוף הענין ששאר הכוסות הם בגדר כוס של קידוש (וראה שם כג).

ולהעיר, שבאופן הנז׳ יש גם משום עיטור בכוסות. וראה גם שו״ת תשוה״נ שם. אלא שלהלכה אנו אין לנו עיטור. ויל״ע אם בעיטור צ״ל רביעית. [ולהעיר שבכ״מ נהגו עיטור בכוסות ריקים – ראה ישועת דניאל קפג, ג, ב בהע׳ 6. חוט שני שבת ד, פה קידוש יד. וצ״ע, שבראשונים מפורש שצ״ל מלאות יין – ראה המנהיג הל׳ סעודה. (אבל לדידי׳ שופך מכוסות העיטור לכוס המברך, ואין הכרח שצ״ל מלא מצד העיטור גופא). המאורות ברכות נא, א. ריטב״א הל׳ ברכות ח, ג. רשב״ץ ברכות ד״ה בנטלי. ועוד. וראה מע״ר החדש אות ב. אולם, אפ״ל שלדבריהם צריך לשפוך מכוסות העיטור לכוס המברך (וד״ז תלוי ועומד בחילוקי גי׳ בגמ׳ שם) ולהכי הצריכו שיהא מלא יין. ואכן ל׳ הטור שם, וכן בשו״ע אדה״ז שם ה, שמניח כוסות יפים להדרו – יתכן לפרש דהיינו גם ריקים. ועד״ז בל׳ השטמ״ק שם ד״ה רב ששת (שהוא בעצם חי׳ הריטב״א). וראה גם ס׳ המכתם שם. ובאמת, ראה בב״ח שם ד״ה רב חסדא, דמשמע מדבריו דתליא בפלוגתא דאמוראי, ולהנך ראשונים – הרא״ש והטור – שלא הזכירו הא דרב חנן שהוא בחי (עיי״ש), אפשר בכוסות ריקים. ויל״ע אי שבקינן פשיטותא דהראשונים שהוא במלא מחמת הספק בפי׳ דברי שאר הראשונים. ומצינו שבחי׳ הריטב״א ברכות שם ד״ה רב ששת כתב סתמא שמעטר בכוסות נאים. ולאידך, בהל׳ ברכות שלו פי׳ שמלאות יין. (ולא מסתבר שיש בכך בכדי לפקפק בההשערה שהחי׳ הם של הריטב״א ולא לאביו או לבנו. ואכ״מ).

וראה בתפארת שמואל עהרא"ש ברכות ז, לה, דנהי דלא עבדינן עיטור אין לעשות איפכא ולהניח כוסות ריקים, והובא בברכ"י קפג, א, ובשע"ת שם א. וגם חכמי הקבלה שאין להניח כלים ריקים בשעת ברהמ"ז – ראה קב הישר סד. שו"ת טוב עין יח, נג. חסל"א קפ, ב. בא"ח ש"א שלח ד. דרכי חו"ש מונקאטש שב. ועוד, שבכלל אין להניח כוס ריק על השולחן משום ד"א – שו"ע או"ח קע, יז. וצ"ע. והנה, בלבוש שם יז, שאינו דרך כבוד, והובא בכנה"ג בהגה"ט יב. ובד"ח עהרא"ש חולין ח, צו. ועוד. וכן העתיקו דבריו האחרונים שם. אבל בערוה"ש שם טז, שהוא משום מאיסותא ששתה בו. אבל בפרישה יד. מוכח שלא פי' כן. וראה שולחן הטהור שם יז שהקפידו גם בקנקנים שמחלקים מהם. ובסי' יעב"ץ הנהגות הסעודה מדרגה ד, יב משום קפידא דבעה"ב. וכ"ה בתו יהושע ד"א ט. ואולי כ"ז קאי רק בעת הסעודה. וראה קצוה"ש לט בבדה"ש טו. ואולי ה"ט להוריד כלי מים אחרונים מהשולחן, במכ"ש מכלים ריקים. וראה בשאלה 1398].

Do listeners need to drink from the Kiddush wine?

QUESTION: When listening to another making Kiddush, must the listener drink wine as well? Does it make a difference whether it is night Kiddush or day Kiddush?

ANSWER: It's not a requirement rather a מצוה מן המובחר – the optimum manner of fulfilling the mitzvah.

SOURCES:

שו״ע אדה״ז רעא, כה.

ויש מי שכתב (ראה המובא בשו״ת תשוה״נ א, רסד. מוע״ז ג, רמג) שבקידוש היום חיוב גמור הוא. אבל מסתימת הפוסקים מוכח שלא כדבריו. וכן המנהג. ועוד דלדידי׳ יצטרכו לשתות מלא לוגמיו. וגם הקשו על עיקר הסברא, שאת״ל שהוא בגדר ברכת הנהנין, הול״ל שאם יצא אינו מוציא. וכן העירו שבביהגר״א רעא, יד הביא מקור לעיקר דין טעימת המסובים מפסחים קו, א – אף דהתם מיירי בקידוש היום, וא״כ מהיכא תיתי להדר גם בלילה. וגם באחרונים הכריעו שלא כדבריו – ראה שש״כ נ, ט והע׳ יח. חזו״ע שבת ב ע׳ קסה. יחו״ד ה ע׳ פט בהערה. הליכות עולם ב ע׳ כו. וראה מנחת אשר וייס פסחים פו.

Interruption between Kiddush and Washing.

QUESTION: Can I prepare food for the Seudah between Kiddush and Washing, if it will not cause me to delay the washing? For example: there are lots of guests waiting for the sink, can I finish preparing salads meanwhile?
Also if someone is at the door may someone go (leave the room) to get the door between Kiddush and Hamotzi?

ANSWER: Both are OK. (When possible, Hamotzi should be made before opening the door).

SOURCES:

לצורך הסעודה – ראה מג״א רפו, א מחה״ש שם משנ״ב רעא, יד. קצוה״ש שם. וצ״ע במה שאדה״ז לא הביא המג״א שם. וראה לבושי שרד שם. תו״ש שם ד. ערוה״ש יד. ולהעיר בשו״ע אדה״ז תעג, י בההפסק בין קידוש לסעודה בליל פסח, כיון שהאצטומכא פתוחה לאכול.
פתיחת הדלת – בשו''ע אדה''ז רעג, ה: אם יצא בינתיים צריך לחזור ולקדש. אבל מיירי כשגם שהה ולא אכל לאלתר. וכ''ה בכו''כ בתי ישראל, שנוטלים ידיים שלא בחדר שאוכלים בו.

Sipping wine after washing for Hamotzi.

QUESTION: May one sip Kiddush wine/grape juice after washing for Hamotzi, but before eating the Challah?

ANSWER: It is forbidden to eat or drink anything between washing the hands and eating the Challah.

SOURCES:

שו"ע אדה"ז סימן רעא סעיף כג.
קצות השלחן סימן עט סעיף ט.

לחם משנה

LECHEM MISHNAH

Washing on Shabbos Day

QUESTION: Do I need to wash on Shabbos day If I don’t want to? It’s too heavy etc….

ANSWER: Eating Challa by the Shabbos meals is of primary importance and should be practiced, unless there is a medical consideration.

The required amount per meal is only slightly more than the volume of an egg (see note1) and thus a healthy person shouldn’t feel too heavy from eating just that amount.

If there is a concern that one might not feel well (aside for usual tiredness) after eating this minimal amount, or it would cause pain, there would then be place to advise an alternative to eating an *K’beitza* of Challah, as there may be a medical consideration to take into account. In this case, one can suffice with eating only one *Kazayis* of bread. (Shulchan Aruch Admor Hazaken Orach Chayim 274:6.)

Additionally, there is the view of the Maharil (the Alter Rebbe’s brother) who testified that towards the end of his life the Alter Rebbe changed his earlier ruling and said that one fulfills the obligation of a “Seudah” for Shabbos also with Mezonos. This would only apply to baked Mezonos foods לחם שאינו גמור foods that when affixing a meal on it and eating the requisite amount would acquire the Bracha of Hamotzi. However this should only be relied on in cases of great need, not under ordinary circumstances.

SOURCES:

שוע"ר סי' עדר ס"ה-ו, וראה רצא ס"א שאין צריך לצער עצמו אבל החכם עיניו בראשו כו',
וראה גם סי' רמט ס"י. סי' רנד ס"ח. סי' רסג ס"ג. סי' רעא ס"ח. פס"ד צ"צ שנז, ג.
בפי׳ ד׳ מהרי״ל בהגה לשו״ע אדה״ז קפח, י — ראה קצוה״ש פסקי הסידור קלב. ודלא כתהל״ד רמט, ג. והחרה החזיק אחריו קיצור הלכות משו״ע אדה״ז מילואים סעד״ר ע׳ עג. וראה קובץ העו״ב חגה״ש תשס״ו. תולדות תשע״ג.

שלכתחילה צ״ל פת – כ״כ בקובץ יגדי״ת ירות״ו יג ע׳ 138. ויתכן לומר, דמהני רק להסברא שהוא משום הזכרת קדושת היום. אבל להטעם דילפינן מירידת המן, או שעיקר הסעודה בלחם משום עונג ושמחה, צ״ל לחם דוקא. איברא, לסברת קצוה״ש מלכתחילה לא כתב אדה״ז להתיר בשאר מיני תרגימא ורק בלחם שאינו גמור, והרי ג״ז בכלל לחם. ואת״ל כן, יתיישב מה שבפס״ד להצ״צ כ׳ שצ״ל דוקא פת. וראה קיצור הלכות שם שכתב ליישב באו״א. אמנם, בלקו״ש חט״ז ע׳ 184 הע׳ 17 משמע קצת שהגהת מהרי״ל אינה עולה בקנה א׳ עם ד׳ הצ״צ. וי״ל.
ומ״מ נראה שמשום כבוד שבת יש להדר לכתחילה בדאפשר לאכול פת גמור דוקא, שלא תהא סעודת שבת פחותה משאר סעודות מצוה, ובודאי לחם גמור חשוב יותר (והרי יש לו דין קדימה ללחם שא״ג). וכן נהגו רבותינו נשיאינו – ראה לקו״ש חכ״א ע׳ 84 הע׳ 7.
ובהנהגת כ״ק אד״ש – מפי השמועה שבשנים האחרונות לא נטל ידיו בסעודת היום, ראה גם ארחות מנחם ע׳ סו. ויודעי דבר מוסרים שגם בשנים האחרונות היו כמה שינויים בזה. אלא שאין אתנו יודע עד מה, ובודאי אי״ז הוראה לרבים.

Lechem mishnah

Question: Can I make Lechem Mishnah with one challah still in its clear plastic bag when I don't plan on using the second one anyway? Or must both challos be removed?

Answer: Ideally, it should be removed from the bag and both challos should be touching each other.

Sources:

כן נמסר מפי השמועה בהנהגת כ״ק אד״ש לדייק בכך. ודנו בזה מהמנהג להפסיק במפה בין מצה למצה בליל הסדר. וכן שקו״ט בזה בנוגע צירוף מצה ללח״מ בערב פסח שחל בשבת, להאומרים שאפשר לצרף, כשאינו רוצה שיגעו זב״ז. וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו״ר קטו, ו. שו״ת רבבות אפרים א, רא. שש״כ ב, נה, הע׳ לח. שבט הקהתי ב,קיד. אשרי האיש ב ע׳ קכה. ישא יוסף אפרתי ג, ע. הנגמן אצלנו בלוח לע״פ שחל בשבת.

Break-apart challah

QUESTION: What is the status of break-apart Challah in regards to Lechem Mishna? Can the pieces of the break-apart Challah be considered a *shleima*?

ANSWER: It is fine.

SOURCES:

ראה: שו"ע סי' רע"ד במחצית השקל ס"ק א', ובארחות חיים (ספינקא) שם מהשו"מ המהרש"ם והמנחת פתים כמצויין שם, ועוד.

Covering the challah during hamotzi

QUESTION: I've seen people covering the Challos during the Brocha of Hamotzi on Shabbos. I didn't see this in the Alter Rebbe's Shulchan Aruch. Is there any Chabad Minhag regarding this?

ANSWER: While the Alter Rebbe's Shulchan Aruch states to cover the Challos until after Kiddush, rumor has it that the Rebbe had them covered till after Hamotzi.

SOURCES:

ראה של״ה מס׳ שבת דיני קידוש בליל שבת. שו״ע אדה״ז רעא, י. פרישה שם יג. ערוה״ש שם כב. משנ״ב מא. קצוה״ש עט בבדה״ש ט. הערו״ב כולל צ״צ ז ע׳ רנט ואילך. וראה קובץ הערו״ב אהלי תורה א׳ נה. שם א׳נח. כפ״ח גל׳ 1128. גל׳ 1133. לקט הליכות מנהגי ש״ק ע׳ מז. בירורי מנהגים שבת ע׳ 66-72. ועוד.

Reciting your own Bracha Hamotzi or listen and answer Amen to the Brachah of the Baal Habayis?

QUESTION: On Shabbos when we wash hands for Hamotzi, do we need to say the Bracha Hamotzi or just say Amen to Baal Habayis? Do we have to say Amen or is it an *Hefsek* since we have already washed?

ANSWER: According to Halacha it is sufficient to respond Amen to the Bracha of the *Baal Habayis* and there is no need to say your own Hamotzi. Nonetheless, many have the custom that everybody says their own Hamotzi.

Regardless, Amen must be said, and it is not a *Hefsek*, even if you are making your own Hamotzi.

SOURCES:

שוע''ר סי' עדר ס''ה-ו, וראה רצא ס''א שאין צריך לצער עצמו אבל החכם עיניו בראשו כו',
וראה גם סי' רמט ס''י. סי' רנד ס''ח. סי' רסג ס''ג. סי' רעא ס''ח. פס''ד צ''צ שנז, ג.
בפי' ד' מהרי"ל בהגה לשו"ע אדה"ז קפח, י – ראה קצוה"ש פסקי הסידור קלב. ודלא כתהל"ד
רמט, ג. והחרה החזיק אחריו קיצור הלכות משו"ע אדה"ז מילואים סעד"ר ע' עג. וראה קובץ
הער"ב חגה"ש תשס"ו. תולדות תשע"ג.

What is the minimum amount of Challah one can eat and still be able to wash & Bentch?

Question: What is the minimum of challah/Matzah one can eat and still be able to wash/bentch?

Over the years I've seen many different places where there is a weight amount or a description such as "*kazayis*" or "*kabeitza*" to describe food *shiurim.* These leave a person very confused as to the exact amount of food. Would the Rav be so kind as to describe the size of a piece of challah or the amount of matzah (usually box Square Matzah)? (e.g. The amount of challah comparable to a golf ball or two golf balls etc or a different item that the challah could be measured against).

Additionally, does the shiur consist of only the Hamotzi food, or could something that's put on top of the challah/matzah also count as part of the shiur? (Let's say if someone puts egg salad or tuna salad on challah, can this be counted and this way one eats let's of the actual Hamotzi food but can nevertheless still wash and bench).

And finally, is there a time frame in which one needs to eat the shiur?

Answer: One must wash (without a Bracha) and make Hamotzi for even the smallest amount.

One must wash with a Bracha if he's planning on eating a *K'beitza*. This is approximately 2 *K'zeizim*. Each *K'zayis* should be eaten within *K'dei Achilas Pras* (= 4 minutes) and without pausing between the two of them.

One must make a Birchas Hamazon if he ate a *K'zayis* of bread within 4 minutes. Other foods do not count for this amount. If 4 minutes proves to be too difficult, one can be lenient and eat it within 6 minutes but should eat approximately the size of 1/3 of a *K'beitza* within 4 minutes. If one is not sure if it was eaten in the right amount of time – if he is satiated, he should still make a Birchas Hamazon.

Torah measurements are usually volume-based, not weight. A *K'zayis* is the approximate volume of half an average size egg. A *K'beizah* is the volume of an average size egg. Nonetheless, for simplicity, they have been converted to weight measurements, although the weight measurements are far from accurate. This is because different foods with an equal volume weigh differently. The following is the weight for water; bread and certainly matzah weighs less. For a *K'beitza* this is approx. 53.8 gram or 1.89 oz. For a *K'zayis*, approx. 25.6 gram or 0.90 oz.

One-third of a standard square machine matza is approximately a *K'zayis*. With bread, it is harder to measure, as they are not uniform but it is approximately the size of what would fit into a small l'chaim cup. In order to be safe, one should err on the side of caution and eat slightly more than the *shiur* - due to a number of reasons, among them since some crumbs remain between the teeth.

Sources:

מועתק בזה השייך לזה ממק״א:

הקשה לי ח״א קושיא קשה כברזל, במה דמצינו בכמה דוכתי למדוד כזית בכא״פ בחלק ששית מהתערובת, שאין החשבון עולה יפה, שאם כזית הוא כחצי ביצה – עכצ״ל שפרס הוא ד׳ ביצים או יותר, וכמ״ש אדה״ז בשו״ע סי׳ תפו. ובזכרוני שרבות נתחבטתי בשעתו בד״ז, וק׳ עתיקא מחדתא. חיפשתי באמתחתי לראות אם כתבתי בנושא והעליתי חרס בידי.

ויש לחדד הקושיא, שבלא״ה אין להחמיר כ״כ לחשב בשיעור ששית, שהרי חצי ביצה לרוה״פ הוא בלא קליפתה, משא״כ שיעור פרס – י״א שהוא ללא קליפה (ואכ״מ). ובפרט אם נאמר שהקליפה מחזקת רבע (ואכ״מ. וראה בחי׳ צ״צ סוף יומא). ועוד שי״א שכזית הוא פחות מחצי ביצה (מג״א רסי׳ תפו. אבל אדה״ז לא הביאו. ואדרבה, כתב להדיא בשי׳ זו ששיעור פרס יותר מד׳ ביצים, כדלקמן, ודלא כמג״א. וראה בחי׳ צ״צ). וגם נפק״מ אם הוא שוחקות או בינוניות, שכזית לכמה דעות הוא חצי ביצה בינונית, משא״כ פרס – ראה שו״ע אדה״ז סי׳ תריב ס״ד.

[כן להעיר מהשקו״ט אם הכזית הוא חלק מהפרס או בנוסף לזה, מלגיו או מלבר (והראשון עיקר). וכן יל״ע שלכאו׳ שיעור פרס הוא בחטים, משא״כ כזית הוא בלחם עצמו שמתנפח יותר. וראה בחי׳ וכללות הרז״ה (ועוד להעיר מהפלוגתא, ונמצא מזה גם בתורת מנחם לסברה״נ, אי אכילת פרס שוה בכל המאכלים או לא). אבל בפוסקים לא חילקו בדבר. ולהעיר מל׳ הגמרא יומא פג, ב: וחצי חצי׳ לטמא טומאת אוכלין. ומשמע דכחדא אינהו. והעירו מזה בפוסקים (נוסף למש״כ בתוס׳ יומא פ, ב) למילי אחריתי – הנזכרים לעיל].

ואיך שיהי׳, בודאי הוא פחות מחלק ששית.
וקושיא זו היא בשרש הענין והשיטה דכזית הוא כחצי ביצה, ולא רק ממש״כ אדה״ז, דאף שההוכחה לשיעור חצי ביצה היא משיעור בית הבליעה – שאינו מחזיק יותר מכביצה ואינו מחזיק יותר מב׳ זיתים – ולא מחמת שיעור פרס קאתינן עלה, הרי במקורו בתוס׳ (עירובין פ, ב ד״ה אגב) מוכרח ששיעור פרס לפ״ז יותר מג׳ ביצים. ותו, שלדעת התוס׳ שכזית חצי ביצה – שיעור ב׳ סעודות (פרס הוא שיעור סעודה אחת) הוא יותר אפילו משמונה ביצים, וכדמוכח מלשון אדה״ז. (ודלא כתוספת יוה״כ יומא שם שהוא ח׳ ביצים לתוס׳, דהדק״ל דכזית הוא חצי ביצה, ואיך יתכן שי״ח גרוגרות הגדולים יותר מכזית הם ח׳ ביצים).
[ובפוסקים מצינו שכתבו החשבון – כט׳ (משנ״ב סשס״ח בשעה״צ סקי״א), כיו״ד (פר״ח), או כי״ב (ביהגר״א) ביצים. ומצאתי בתוהרא״ש עירובין פג, א – שנקט כדעת התוס׳ – ששיעור ב״ס לר״מ ור״י יותר מט׳ ביצים. ותוך כדי עיוני בשיעו״ת, מצאתי לו שם ע׳ ריט – וכן ע׳ ריג – שהביא למי שכתבו שדעת אדמו״ר בסברה״נ פ״ב לענין שיעור קב״ס מתאים עם דעת התוס׳ ששיעור ב״ס כי״ב ביצים, עיי״ש].
ופשוט וברור, שלפי החשבונות, שזית פחות מגרוגרות (שבת צא, א. וראה בתוס׳ עירובין שם. יומא עט, ב ד״ה לומר. חולין קג, ב ד״ה חלקו), ושיעור עירוב הוא י״ח גרוגרות, הרי באם נאמר ששיעור פרס הוא ג׳ ביצים (או ג׳ פחות שליש, וכל׳ אדה״ז: כג׳ ביצים), ד׳ ביצים, או ה׳ ושליש ביצה – למר כדאית לי׳ ולמר כדאית לי׳ – בהכרח שכזית פחות משליש. ושיעור חצי ביצה – מתאים רק אם הוא יותר מט׳ ביצים. (ועצ״ע שבפוסקים – ולא רק אצל אדה״ז – לא מצינו למעשה שיעור גדול יותר מד׳ ביצים לכדא״פ. וכבר העיר בזה בחי׳ הצ״צ סוף יומא שבשו״ע לא קייל״ן כן. ומש״כ ליישב בב״ח סי׳ תט – מהני רק לענין עירוב דהוא מד״ס. וראה גם שבח פסח מוציא מצה סק״ח. וראה לקמן מזה).
וי״ל קושייתו גם לאידך גיסא, שאם שיעור פרס ג׳ ביצים כרמב״ם, בהכרח לומר שכזית פחות משליש ביצה, וכמ״ש כל הפוסקים בדעתו.
איברא, שהחשבון בשיעור ששית נמצא בכו״כ מקורות. ועיקרם – בפמ״ג הן בסי׳ רח במ״ז סקי״ב, והן בפתיחה להל׳ בב״ח. וכ״כ גם בשו״ת גוו״ר או״ח כלל א סכ״ד, במנחת יעקב בסולת למנחה כלל פה סוסק״ג. עץ הדעת טוב שבת יד, א בהגה. וכן בברכת הבית שערי ברכה שי״ב ס״י, זבחי צדק, פקודת אלעזר סתמ״ב סק״א. ילקוט מעם לועז יתרו כ, ז הכלל הג׳. שו״ת עמודי אש לבית יוסף סט״ז. ועוד ועוד, כי רבו מלספור. וראה גם שו״ת בית שערים או״ח סשל״ח. ולהעיר גם משיעו״ת ע׳ רט במוסגר.
וביין המשמח להגאון מפאלאצק סי׳ קלד חידש שזהו הטעם שיין נפגם בששה חלקים. וראיתי כו״כ שכתבו כן מד״ע. (ויתירה מזו, מזכרוני, בא״א מבוטשאטש (באו״ח סר״ב סי״א) לענין ברכה״נ במי שלקות. אבל לא נחית לחושבנא שם. ודבריו צ״ע).
ויתר על כן, בשו״ת בית אפרים סי״ג שבכזית של חצי ביצה (כצ״ל בכוונתו) בפרס של ד׳ ביצים – לרש״י ודאי מברך, ואף שלרמב״ם הפרס הוא ג׳ ביצים, מ״מ יכול לברך משום ס״ס, ספק הלכה כרש״י, ואת״ל כרמב״ם – ספק שמא הלכה כר״ת, שכיון שטכ״ע ולוקה לדבריו בכזית בששים, הרי בא׳ מששים נהפך כולו לדגן. וצ״ע דאישתמיט לי׳ שלרמב״ם הרי כזית הוא חלק תשיעית או פחות יותר (עשירית או פחות. וראה צ״צ שם ובחי׳ לטהרות פ״ג מ״ב שהוא פחות

הרבה משליש ביצה). ובהלכה ברורה יוסף סר״ח סק״ל רצה לדון משום ס״ס, ספק שמא פרס הוא ד׳ ביצים, ואת״ל ג׳ ביצים – שמא כזית פחות משליש ביצה. (ולהעיר מפס״ד להצ״צ יו״ד סמ״א סק״ד). ולבסוף לא ניחא לי׳ בהכי. ולא נחית לכל השקו״ט דלעיל שהדברים מצ״ע תלויים זב״ז. וכן לא הביא ד׳ שו״ת בי״א הנ״ל. וכפה״נ תקפה עליו משנתו בענין זה. [וראה עוד בנוגע לס״ס בפרט, בברכת יוסף ידיד ח״ב אות ז ס״ד – קא, א ד״ה ועכ״פ ואילך].

ודוחק לומר שמכולם נתעלמה הלכה זו, כדי שיבוא הוא ויטול שכרו.

וראה גם בהלכות ליל הסדר אשכנזי סתפ״ו ס״א סק״ח בסופו. וצ״ע שכתב דבריו על אתר, ולא שם לב להסתירה שבדבר – מיני׳ ובי׳.

(אבל בחיי״א כלל מב ס״ב ובמשנ״ב סקמ״ג: שיעור שמינית. וצ״ע בתחילת דבריו, שכ׳ בפשטות שכזית חצי ביצה, כאילו הוא לכו״ע. ועד״ז הוא בתפא״י חולין ספ״ז ביכין. וכן לשונו דהמשנ״ב ״אחד משמינית עכ״פ״ – מ׳ קצת שיש מקום להחמיר טפי. ויל״ד. ועד״ז הוא בסידור יעב״ץ. וראה גם יבין דעת יו״ד סצ״ח בפיה״ק סק״א ד״ה ודע. דברי יוסף ראזענבערג יו״ד סצ״ג ס״א (סתרכ״ה). וכ״כ עוד. אמנם, בחיי״א שם כ׳ שמינית או תשיעית. ושו״ר בבית ברוך שר״ל שהוא טה״ד וצ״ל ששית. וצ״ב).

ומצאתי בארץ חמדה סכ״ז סי״ד בבי׳ סקי״א, שאכן העיר בכללות הענין, וכ׳ לנכון שלא יתכן שהוא ששית. וראה גם בית יוסף דירנפלד ברכות לח, א תוד״ה האי דובשא בא״ד אע״ג. ואולי יש להעמיס כן גם בל׳ תשו׳ מהרי״נ שנד׳ בשו״ת הצ״צ (שעה״מ, ובמהדו״ח – או״ח סי׳ קי בשוה״ג).

ולמעשה, בסברה״נ פ״ח ה״ב כ׳ להלכה שפרס הוא ג׳ ביצים. (וראה גם שו״ע אדה״ז בסשס״ח עה״ג שהעיקר כסברא הראשונה. ומ׳ קצת שהוא לא רק לענין עירוב. אבל בשו״ת הצ״צ או״ח סמ״ב שהעיקר ד׳ ביצים ושכן ראוי לתפוס. ולהעיר גם שבשו״ע אדה״ז סי׳ קסח ס״ח לענין קב״ס נקט שיעור ג׳ ביצים וכן בלוח פ״ח ה״א. ובסדר פ״ב ה״ג – כד׳ ביצים, אף שבשיעור פרס כ׳ ג׳ ביצים. ולכאו׳ הו״ל להחמיר לענין קב״ס ג״כ בג׳ ביצים. וראה שיעו״ת ע׳ ריג ואילך שנתעורר בהקושיא במה ששיעור קב״ס בסברה״נ הוא בד׳ ביצים. ושם ע׳ ריז, שג׳ ביצים היא סעודה פחותה, ול״ח לענין קב״ס. ועו״ש, שו׳ ביצים היינו סעודה בינונית). וכיון שבהמשך לזה בסברה״נ דן אדה״ז בדין כבכא״פ, עכצ״ל שגם בזה הכוונה לפרס של ג׳ ביצים. ולדבריו, צ״ל שכזית דכאן הוא פחות משליש ביצה, אף שלא נתפרש להדיא. וכמה מן הדוחק הוא. ומה גם שעפ״ז הוא לקולא, דסגי בתשיעית או פחות מזה, והרי משום ספק ברכות הו״ל להחמיר שצ״ל שמינית עכ״פ. ועיי״ע בשיעו״ת ע׳ רז בנוגע לברכה אחרונה על תערובת דגן ושאר מינים, שצ״ל כזית דחצי ביצה בכל ג׳ ביצים, וכן יש לאוכלו במשך זמן אכילת ג׳ ביצים (שלדעתו ה״ז 4 מינוט). ולא נתעורר מכ״ז.

עוד אחת אעירה, שנפק״מ טובא למעשה בכ״ז גם – והוא העיקר בד״כ – לענין שיעור כזית במשך זמן (ולא רק בתערובת כבנדו״ד) דאכ״פ. ואכן רגיל הנני לעורר בדרשת שה״ג, שאא״פ לתפוס החבל בב׳ ראשים, להחמיר בשיעור כזית בשיעור היותר גדול, ולהקטין משך זמן דאכ״פ, שצ״ל כדרך אכילה, ושבשיעור הכי גדול, בודאי גם הפרס גדול יותר, כפשוט. אמנם, להנת׳ כאן יוצא שבהכרח ששיעור כזית דחצי ביצה מתאים רק עם שיעור פרס גדול מד׳ ביצים.

אולם, בכגון דא מצאנו להדיא, שבסתפ״ו לענין ברכה אחרונה הורה אדה״ז להדיא להחמיר בשיעור כחצי ביצה. ועכ״ז, וביחד עם זה, ובהאי ענינא ממש, כ׳ בסברה״נ כנ״ל ששיעור פרס הוא גי ביצים. ויתר על כן, ועוד והוא העיקר, שבסתע״ה ס״ח כ׳ אדה״ז להלכה לענין כזית מצה, ששיעורו בכא״פ דהיינו ג׳ ביצים, ולאידך בסתפ״ו הורה שבמצה שהיא מה״ת יש להחמיר כסברא הראשונה, דהיינו כחצי ביצה. ומוכח שכולם מתאימות ויחדיו יהיו תמים. וראה עד״ז בחיי״א כלל נ סי״ב לענין ברכה אחרונה, ששיעור כזית כחצי ביצה, ומיד בסעיף הבא (סי״ג), ששיעור כדא״פ ג׳ ביצים. וראה גם קצוה״ש סנ״ט סק״א וסק״ד.

[וסתירה עד״ז בנוגע לאכילת מצה, נמצאת גם בדברי הרמ״א (את״ל שהציונים בשו״ע הם לרמ״א. ואכ״מ), שבסתע״ה ס״ו מציין בנוגע לשיעור פרס (כן מוכרח בכוונתו. וכן פי׳ במשנ״ב שם סקמ״ג) לסתרי״ב (ולפ״ז צ״ל: ס״ד. ולא ס״ג, כבקצת דפוסים). ושם הובאו ב׳ הדעות בשיעור פרס. ומשמע, שר״ל בנוגע למעשה – להחמיר בש״ת, או עכ״פ ששקולין הן ויבואו כא׳, ומיד בסעיף שלאח״ז מציין בנוגע לשיעור כזית לסתפ״ו, דהיינו כחצי ביצה (שרק זה נתפרש בשו״ע שם).

וראיתי גם למי שהאריכו בדעת המחבר שזיכה שטרא לבי תרי – כזית חצי ביצה ופרס ג׳ ביצים (ראה גם סת״ט ס״ז) – והני מילי סתראי נינהו. ובמג״א סתפ״ו ובסשס״ח סק״ב נ׳ שהרגיש בזה. וראה גם פר״ח סתפ״ו. עו״ש סשס״ח ס״ג. ביהגר״א סתפ״ו. ויש שכתבו שכ׳ כן רק לחומרא. אבל אין הדבר מוחלט – ראה המובא בברכת יוסף שם].

והעירני ח״א, ידידי הרה״ג הר״מ שליט״א אבישיד, שיתכן לומר, שיש להחמיר בש״ת בשיעור מצה כחצי ביצה לכזית (כבסתפ״ו), וכן יש להחמיר בזמן אכילת פרס ג׳ ביצים (כבסתע״ה). אלא שההקפדה היא שיאכל רק כשליש ביצה בשיעור ג׳ ביצים (ע״פ סתע״ה), וחצי ביצה (שבסתפ״ו) – תוך ד׳ ביצים, דהיינו השליש תוך ג׳ והשאר ישלים עד ד׳. ואכן מצאתי בשיעו״ת ע׳ רו שמורה להקל לענין ברכה אחרונה באכל כזית הקטן בשיעור 4 דקות והוסיף לאכול בשיעור הגדול עד גמר 6 דקות. אבל לא פי׳ בטעמו של דבר כנ״ל, כ״א מחמת צירוף כו״כ שיטות. והוא פלאי.

ובכלל, כפי שציין לנכון ידידי הנ״ל, שדוחק לפרש כך בכוונת אדה״ז, ובפרט שלא העיר כלום על כך. ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ובתראי בפרט דרכם לפרש.

עוד העיר שאפ״ל, וג״ז דחוק, שבהיות וחייב לאכול כשיעור חצי ביצה (בדאורייתא) וכן חייב לאכול כזית (כשליש ביצה) בזמן אכילת ג׳ ביצים, קשה לחלק ולהורות לאכול שיעור שליש תוך כדי אכילת ג׳ ביצים ושיעור חצי ביצה בשיעור אכילת ד׳ ביצים, ומחמת הבלבול יבואו לטעות ולהקל לאכול בזמן ד׳ ביצים ויתכן ולא יספיקו שליש בג׳ ביצים. [והביא דוגמא מרמ״א יו״ד סי׳ קה ס״ט, שמחת העדר הבקיאות נהגו שלא לחלק אף שלפעמים יוצא מזה קולא, וכש״כ בנדו״ד להחמיר].

ולחומר הנושא י״ל – ובפרט שלמעשה לא נמצא בשום מקום לשער פרס יותר מד׳ ביצים, אפי׳ בנוגע ליו״כ – שבסתפ״ו קאי בהמשך לבי׳ שי׳ הרמב״ם. ומבאר עפ״ז דעת התוס׳ בשיעור עירוב. אבל זהו רק א׳ הביאורים – ביאור שכתבו בתוס׳ – לתווך שיעור כזית בחצי ביצה עם שיעור עירוב. ולמעשה יתכן לפרש באו״א. וראה עוד לקמן מזה.

ואכן, ראה גם מש״כ ליישב בתוי״ יומא שם, הובא בחי׳ הצ״צ. וראה ערך השולחן סתפ״ו עד״ז. וראה משה״ק ע״ז בברכת יוסף שם צח, ב ד״ה ולא הבנתי. ובאו״א, ראה בשו״ת נוב״י סל״ח שכ׳ שהוא יותר מח׳ ביצים בפת לחוד, אבל שיעור פרס הוא בלפתן ולכן הוא ד׳ ביצים. ובחי׳ וכללות הרז״ה לא ניחא לי׳ בתי׳ זה. ועיי״ש שכ׳ באו״א.

ועדיין אינו מיושב, ובעיקר – בדעת הרמב״ם דס״ל שפרס רק ג׳ ביצים, שאאפ״ל שכזית חצי ביצה, דהא ס״ל להדיא (שבת פ״ח ה״ה. וראה עירובין פ״א ה״ט) שגרוגרת אחד משליש בביצה, וכש״כ כזית שקטן מגרוגרות.

ועכצ״ל מחמת הדוחק, דלדידהו כזית בינוני גדול מגרוגרות, וכמ״ש המג״א, וראה גם במג״א סשס״ח שם ובמחה״ש ועוד שם. וראה שו״ת יד אליהו סכ״ו ובהשמטות לשם. וממילא – שיעור חצי ביצה הוא גם לרמב״ם. וראה גם ברכת יוסף שם צו, סע״א ואילך. והרי ברמב״ם – אף שפי׳ שיעור גרוגרות שהוא א׳ משלש בביצה – לא נתפרש להדיא שיעור כזית, ומכללא איתמר ולא בפי׳. [ולהעיר שבחינוך שנגרר בכלל אחרי דעת הרמב״ם כ׳ (במ׳ שיג) שב׳ כזיתים הם כביצה (אלא שי״ג: ג׳ ביצים)]. ועיי״ש עוד בברכת יוסף כמה ישובים בספרי האחרונים לתווך דעת הרמב״ם עם שיעור חצי ביצה, וליישב פסקי השו״ע הנראים כסותרים זא״ז. וראה גם עולת יצחק ציוני ח״ב ספ״ב.

אלא שכ״ז אינו עולה יפה בדברי אדה״ז שכתב להדיא בדעת הרמב״ם שזית קטן מגרוגרת. ויתכן לפרש באו״א, וכן להוסיף תבלין להנת״ל, ובהקדם הדיוק בסגנון אדה״ז, ששינה הסדר, שתחילה הביא שיעור חצי ביצה שבתוס׳ ללא הסברה בדבר (״ושיעורו י״א שהוא כחצי ביצה״), ושוב שיעור שליש ביצה לדעת הרמב״ם ונימוקו עמו – הלכתא בטעמא (״וי״א שהוא פחות מעט משליש לפמשנ״ת בסשס״ח שמזון ב״ס של עירוב שהוא י״ח גרוגרות יש בהן כו׳ ביצים א״כ הגרוגרת הוא שליש ביצה והזית הוא קטן מהגרוגרת״), ורק אח״כ חוזר ומבאר שיטת התוס׳ (״ולפי סברא הראשונה הי״ח גרוגרות של ב״ס של עירוב הוא יותר מי״ח חצאי ביצה״). וטעמא בעי.

ומהרצאת הדברים אתה למד, ששיטת התוס׳ נאמרה מצ״ע ללא קשר לשיעור פרס, ומבוסס רק על שיעור בית הבליעה, וכמ״ש בתוס׳ חולין. ובמ״מ שעה״ג מצויין לתוס׳ (כנ״ל. וי״ל שהכוונה רק לתוס׳ בחולין) ולמרדכי סוף פסחים. והרי גם במרדכי לא נחית כלל לשיעור פרס. והנה שיטה זו שכזית הוא כחצי ביצה נאמרה להדיא בראשונים (כנ״ל. וראה פסקי תוס׳ חולין שם סער״ב. וכ״ה באגודה סוף פסחים. שו״ת תה״ד סי׳ קלט. ח״ב סכ״ו. מהרי״ו סי׳ קצג. ועוד) ולכן הביאו המחבר בשו״ע בסתמא (אבל בשם י״א).

אבל השיטה שכזית הוא פחות מעט משליש ביצה לא נאמרה מפורש, ולכן לא הביאו המחבר בשו״ע, והוא דיוקו של הפר״ח בדעת הרמב״ם, בהתאם לחשבון מזון ב״ס, וכמצויין עה״ג בשו״ע אדה״ז: ״רמב״ם [ע״פ מה שהכריח ב]פר״ח״. ולכן לא צויין בשו״ע אדה״ז לד׳ המג״א, כיון שבמסקנת דברי המג״א נטה קו מלפרש דעת הרמב״ם כך. ומעתה חוזר אדה״ז ומביא ד׳ הפר״ח בשיעור ב״ס לדעת התוס׳ (וכפי שנתפרש גם בתוס׳ עירובין ויומא). והיינו שהמשך הבי׳ בשיעור ב״ס (וממילא – גם בשיעור פרס) ״לפי סברא הראשונה״ – ג״ז מדברי י״א בתרא. אבל לא ציין בשו״ע אדה״ז כאן לד׳ התוס׳ עצמם, כיון שבתוס׳ כמה ביאורים אחרים.

ומכיון שכן, מובן שאכן שיעור כזית בפחות שליש ביצה תלוי בשיעור פרס כג׳ ביצים, אבל לא להיפך – שאין להכריח למעשה משיעור פרס הנ״ל לשיעור כזית. וכש״כ שאין להכריח משיעור פרס דד׳ ביצים לשיעור כזית דחצי ביצה (שבלא״ה לבי׳ הנ״ל – ה״ז יותר מד׳ ביצים). וגם להיפך – ששיעור כזית דחצי ביצה אינו מכריח שיעור פרס יותר מג׳ ביצים.

וא״ש, שבשיעור כזית נז׳ רק חצי ביצה ופחות משליש ביצה, ובשיעור פרס נז׳ רק הדעות דג׳ ביצים וד׳ ביצים, ושיש להחמיר בש״ת ולהקל בד״ס (שו״ע אדה״ז סתרי״ב שם. ועוד). ומיושבת הקושיא, מה שצ״ע טובא, ולית נגר דיפרקוני׳, שלמעשה לא מצאנו בשום מקום להורות בשיעור פרס יותר מד׳ ביצים, ואפי׳ בשיעורי אכילה דיו״כ החמורים (ואולי זהו שורש החומרא להחמיר בי״א דקות או יותר. ולא נפניתי לעיין בזה) – שמעולם לא נשנית הלכה זו למעשה שפרס הוא יותר מד׳ ביצים.

(ועצ״ב קצת, שבהמשך דבריו הכריח אדה״ז מזה שבשיעור עירוב נת׳ שהעיקר כהאומרים שא״צ יותר מכו׳ ביצים לעירוב לפי שהעירוב הוא מד״ס והולכין בו להקל – שבמרור שהוא מד״ס וכן כ״ד שהוא מד״ס ששיעורו בכזית יש לסמוך על האומרים שהוא פחות מעט משליש ביצה).

ולהעיר גם שבשו״ע אדה״ז רסי׳ פא, בנוגע לשיעור כזית מציין לעיין בסי׳ תפו, ובנוגע לשיעור פרס מציין לסי׳ תריב (וכ״ה במג״א שם), אף שלדבריו – בסי׳ תפו – יוצא ששיעור פרס לדידהו גדול יותר.

ורמז לדבר, שבשו״ת הצ״צ בשעה״מ – נד׳ במהדו״ח יו״ד סרפ״ב – בדין כבכא״פ מחלק בשיעור פרס בין רש״י ורמב״ם, ולא נחית לחלק בשיעור כזית גופא. וראה גם דרישה או״ח סתמ״ב סק״א. מנ״ח מ׳ ג.

ובכללות הענין, להעיר גם שמהרי״ל בסדר הגדה וכן בהל׳ חלה כתב שיעור חצי ביצה. ובהל׳ עירובי חצרות פסק למעשה (אף שהביא ב׳ הדעות) ששיעור ב״ס ו׳ ביצים, וממילא פרס – 3 ביצים. ובדוחק י״ל שכ׳ כן רק מחמת הלכה כדברי המיקל בעירוב (כמ״ש שם. וכ״ה בא״ר סשס״ח סק״ב בדעת המחבר), את״ל שלדעתו קייל״ן באמת כשיעור חצי ביצה. וכן בלבוש בסשס״ח – שיעור ב״ס כשיעור ו׳ ביצים, ובסתפ״ו – בפשי׳ שיעור כזית כחצי ביצה. ובהכרח ליישב כנ״ל. ואכן במהרי״ל לקוטים סנ״ה שכזית גדול מגרוגרת.

סו״ד, כל הענין צריך תלמוד אצלי ועלי לחזור ולשנות פ״ז.

ע״כ ממה שכתבנו במק״א.

בספק אם אכל כזית בכא״פ ושבע, בלא״ה מברך מחמת ספק דאורייתא. וחזי לאצטרופי שי״א שבשבע מברך מה״ת גם כשאינו כזית בכדא״פ.

הבדלה
HAVDALLAH

Can I L'Chatchillah make Havdallah before Maariv?

Answer: **Yes.**

P.S. Although one can make Havdallah before Maariv, some are particular not to do so.

Sources:

כן הוא משמעות השו"ע סי' רצט ס"י ושוע"ר סי' רצג ס"א וסי' רצט ס"י וסי"ח-י"ט. ובשוע"ר שם וכל העושה מלאכה קודם סדר קדושה (-ואתה קדוש) אינו רואה סימן ברכה לעולם מאותה מלאכה.

ויש שהקפידו בזה, ומכמה טעמים:

שלא לאכול ולשתות לפני ק"ש. ויתירה מזו במשנ"ב רצט, לה משמע שאסור לאכול גם מצד חובת הבדלה בתפלה. אלא שמסתבר דאי"ז כוונתו שהרי לפ"ז אסור גם לשתות יין הבדלה. וגם כמעט מפורש בכ"מ הפכו. וכבר הקשו עליו בזה השולחן דבליצקי במקומו. בירור הלכה שם. שו"ת צי"א טז, יז. שבה"ל ט, סג. מגדנות אליהו ב, כג. ויותר נראה בכוונתו שגם אחרי אמירת ברוך המבדיל אסור לו לאכול כשלא הבדיל. וחובתו להבדיל בתפלה ועל הכוס. אבל אם הבדיל תחילה על הכוס מהני.

שלא לעשות מלאכה לפני סדר קדושה – ראה הקדמת הזהר יד, ב הובא בד"מ סוסי' רצד ובמג"א רצט, יז. והביאו לענינו בבית ארזים רצט, עב בטעם להבדיל על הכוס אחרי התפלה. וגם בכה"ח רצג, ז הבין שמה"ט לא סגי בהבדלה על הכוס לענין מלאכה. ושקו"ט בהבנת דברי הזהר שהובא גם סדר קדושה וגם הבדלה על הכוס – ראה דרך אמת בגליון הזהר. מקדש מלך ל, ב בדפי הזהר. בגדי ישע רצט, יג. ערוה"ש רצט, כג. וראה גם זהר חי (מ, ב).

שלא להפך הצינורות – כ"ה לענין קידוש על הכוס לפני ערבית, ראה כה"ח רעא, כב. וצ"ע בנוגע להבדלה.

שלכתחילה צ"ל על הסדר – כ"מ במג"א רצג, ד. רצט, ט. (אבל אדה"ז רצט, י – שינה וכתב "ויכול להתפלל ערבית מבעו"י". ולהעיר ממג"א תפט, ז). וראה תהל"ד רצג, א (וכעי"ז רצט, ב) שהתירו להתפלל מבעו"י, ויפסיד סמיכות גאולה לתפלה, אף שאנוס רק מצד הבדלה (ראה גם סידור יעב"ץ סדר מו"ש מחיצה ב דין ב. תורת שבת רצט, ח. בית ארזים רצג, ו – שהקשו עד"ז) "כדי להבדיל בתפלה קודם שיבדיל על הכוס". וראה תהל"ד רצט, א בטעם המנהג להבדיל על כוס ברהמ"ז ולהפסיק בתפלת ערבית בינתיים מטעם הנ"ל. (וראה בבית ארזים רצט, עב שהקשה טובא על דעת המג"א שיש להקדים תפלה להבדלה, עיי"ש משה"ק). וראה גם כה"ח רצט, יט שעדיף שיבואו על הסדר, תפלה ואח"כ הבדלה. ואולי כוונתו כדרכו מצד היפוך הצינורות.

ועוד טעם – בכדי להימנע משתיית יין לפני התפלה שלא יהא בכלל שתוי שאסור לו להתפלל.

Overflowing the becher with wine.

There is a custom to fill the Havdallah cup all the way until it is overflowing as that is considered a *siman bracha*, a sign of blessing. It is not an issue of בל תשחית, being wasteful, or בזוי אוכלין, treating food disrespectfully, as it is only a small amount that is being spilled out - especially today when virtually everyone has a plate underneath the cup and the spilled wine is not wasted anyway.

Some authorities suggest that this should also be done with any *kos shel bracha*, and indeed the Rebbe as well as some Sefardi *poskim*, suggested it should be done every single time we make Kiddush. In this way, the overflowing of the wine which symbolizes an overflowing of brachos will bring a *siman bracha* not only in the beginning of the week on Motzei Shabbos, but every time we make Kiddush and do other mitzvos which require a *kos* of wine, such as a bris, chuppah, or sheva brachos.

Havdallah candles.

Question: Do the wicks of the Havdallah candle need to be touching or is it enough that the two wicks are in one candle?

Answer: Both are fine but it's preferable that the wicks be touching.

Sources:

עיין שו״ע אדה״ז ס׳ רצ״ח ס״ד שאם הנר קלוע אין צורך שהשלהבת של שתי הפתילות יגעו אחד בשני, משא״כ אם אינם קלועים יחד אלא שתי נרות נפרדים יש צורך לחבר השלהבות. אלא שכ״ז במוסגר. ואולי הטעם שנסתפק בדבר. ומפעכ״פ נהגינן להדר שיהיו הן קלועים והן נוגעים. ועיין שם בב״י בשם המ״מ שמשמע שהיו קלועים יחד. וראה משנ״ב ח. שו״ת בא״מ ד, כט.

What type of candle should we use for Havdallah?

QUESTION: Is it more *mehudar* to have many wicks in the Havdallah candle?

ANSWER: Yes, there is a *hiddur mitzvah* to have more than one flame for the Havdallah candle.

The Alter Rebbe writes in Shulchan Aruch (298:4):
"The optimum manner of fulfilling the mitzvah is to recite the blessing over a torch containing many [burning] brands and many [sources of] light, for the blessing uses the wording "*borei meorei ha'eish*" ["Who created the lights of fire" in the plural], an expression implying many sources of light."

QUESTION: Is there an *inyan* to specifically use a beeswax candle?

ANSWER: Yes, there is an *inyan* in a beeswax candle for Havdallah as brought in *halacha* and Chassidus as well (see sources below).
The Alter Rebbe writes at the end of the above paragraph:
"There are those who, for an esoteric reason, customarily recite Havdallah using a torch made from beeswax candles."

SOURCES:

אבוקה – נר הבדלה: טושו"ע, או"ח רח"צ, ב. מערבי פסחים ק"ג:
אדה"ז, שם סעי' ד. והנה, הגם שכתב הרמ"א והביאוהו הפוסקים, ואדה"ז שם בכללם (וכן לאידך גיסא בהל' פסח תל"ג סעי' י') שב' פתילות זה כבר אבוקה, וממילא יש כבר את המצוה מן המובחר בשתי נרות, אבל – מלשון הראשונים: "הרבה – ומאורות הרבה . . ריבוי מאורות" – מקום לדייק, וכפי שמביא המשנה הלכה (שם בסעי' ב) ועוד, דיש הידור בריבוי נרות קלועים. ועוד, שיתכן שלאו כו"ע ס"ל דב' נרות בגדר אבוקה. ובפשטות, אבוקה היינו כל שאורה גדול ושלהבתו גדולה יותר, ראה ריטב"א פסחים ז, ב.

שעוה – נר הבדלה: מג"א או"ח סי' רח"צ סק"ג, מכנפי יונה. וכ"ה גם בשער הכוונות להאריז"ל דרושי שבת סדר ערב שבת דרוש ב' בקטע של ענין ליל מוצ"ש בד"ה בענין הבדלה. וכ"פ בשו"ע אדה"ז או"ח סי' רח"צ סו"ס ד. קצושו"ע סי' צ"ו סעי' ט.

ומובא בדא"ח, כמ"ש באור התורה להצ"צ שיר השירים, בהוצאה חדשה ח"ב ע' תשכ: דהנה בפע"ח סוף שער השבת גבי הבדלה כתב וז"ל כשהאדם מדליק האבוקה יכוין כי דונג גימט' ס"ג ושעוה ר"ל ש"ע ו"ה ר"ל ש"ע נהורין דא"א מאירים לאותיות ו"ה שהם דו"נ כו' ובמ"ח כ' שם ס"ג מאיר ע"י ש"ע נהורין לבחי' ו"ה. א"כ לפי זה בחי' אבוקה זהו בחי' ש"ע נהורין דא"א, וזהו ההפרש בין נר ובין אבוקה, נר זהו כשמקבלת מז"א ואבוקה כשמאיר בז"א ש"ע נהורין דא"א והם מאירים במלכות. וההי"מ פכ"ט מהלכות שבת דין כ"ז גבי אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר כ' ואבוקה כמו חבוקה שיש בה עצים הרבה ומאורות הרבה עכ"ל, וראה שם ההסברה ש"דוקא במוצש"ק אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר".

Do women make a bracha on the fire by Havdallah?

QUESTION: I've noticed many ladies do not make the bracha of בורא מאורי האש by Havdallah. Is there a source or reasoning for this? And what is our custom?

ANSWER: Indeed, some women do not say this bracha .

According to our custom – a woman may choose to say it, and she should say it if she's the one making Havdallah.

The custom, however, is that women do not look at the nails, although they are required to be within view of the flame, and be close enough to benefit from its light.

SOURCES:

ביאור הלכה סי׳ רצו ד״ה לא יבדילו לעצמן. קצוה״ש צו בבדה״ש יב, ע״ש הטעם. ובבירור הלכה (זילבר) רצ״ו סס״ח שאינו הגון מחמת צניעות (כשאנשי הבית מרובים וכו׳).
אצל אנשים – שו״ע או״ח רחצ, ג. אדה״ז שם ו.

Adding wine to the becher after wine is spilled out.

Question: Do I have to add wine to the *becher* of Havdallah after the bracha on the fire?

And is there an *inyan* to do so by Kiddush too if wine pours off the becher during Kiddush?

Answer: Yes, the cup should be refilled if it spills and is not full before the bracha of Havdallah (or Kiddush) and certainly if it is not full before the bracha of Hagafen is said.

Sources:

ראה שוע״ר סי׳ קפג סעיף ד. סי׳ קפב ס״ד. סי׳ רעא סי״ח. סי׳ רצו ס״ה. וכן ראינו מעשה רב בהבדלה כו״כ פעמים, ולדוגמא מוצאי ר״ה תשמ״ט ומוצאי שמחת תורה תשמ״ח.

Extinguishing the Havdallah candle.

QUESTION: Should one pour the wine over the Havdallah candle to extinguish it, or should he first pour the wine into the plate and then dip the candle in the wine to extinguish it?

ANSWER: From the לשון of the Alter Rebbe it appears that the wine should be poured on the table or on the plate and then one should put out the candle in the wine. However, pouring on the candle is also acceptable and fits in with the reason of this custom.

SOURCES:

עיין אדה"ז סימן רצ"ו ס"ה. ולשון אדה"ז שם "גם נוהגים לשפוך על השולחן מן היין . . ומכבין בו הנר", משמע שאחרי השפיכה מכבין הנר לתוך היין שעל השולחן. אבל לפי טעם מנהג זה "כדי שיהיה נראה לכל שלא הודלק נר זה אלא למצוה לנר הבדלה", הרי גם אם שופך עליו מועיל. ואולי לכן ישנם העושים באופן השני.

I can't make Havdallah, nor can anyone else do it for me...

QUESTION: I ate tonight (Motzei Yom Kippur) without Havdallah because I don't fast well and cannot drink anything after a fast or I throw up. I can't drink tea, coffee, or take in any liquid including water after fasts as it makes me vomit. I am a woman, so I'm limited in choices about people making Havdallah for me. I'm staying on my own, so no one was there to make Havdallah for me. Can I say Havdallah and have someone else to drink for me? Everyone was already *yotze* Havdallah. I am not able to drink anything or it will make me feel worse.

ANSWER: If you can't find anyone that was not *yotze* Havdallah to drink the wine, coffee or tea, you shouldn't make Havdallah.

Sources:

הנה, בשעת הדחק, וכגון דא שהוא חשש סכנה, הרי יכולה לסמוך עמש״כ בעזר מקודש אה״ע סב, ח לאכול אחרי אמירת ברוך המבדיל. ועצ״ע מחמת גוף חובת הבדלה.

ולכאו׳ יל״ע, שאף שאין לאיש להבדיל עבורה, שמא יכולה לשמוע מאשה שיצאה כבר מדין ערבות. אלא שנסתפקו האחרונים בכוונת ד׳ הרא״ש ברכות פ״ג, אם יש דין ערבות בנשים. (וראה בפמ״ג סתרפ״ט בא״א סק״ד שנסתפק בדבר בנוגע למגילה. ובספרו ראש יוסף מגילה ד, א ד״ה ובתוס׳ כתב דלמ״ד שמצותה בשמיעה שפיר יכולה להוציא חברתה כיון שבמציאות שומעת. ובמשנ״ב שם בבה״ל ונשים הב״ד הפמ״ג למעשה). וגם להכרעת רוב האחרונים שיש דין ערבות גם בנשים להוציאן וכן שתוציא אחרות – במעשהזמ״ג שאין להן חיוב בעצם אלא שקיבלו ע״ע, מהיכא תיתי שתוכל אשה אחרת להוציאה. ובהיות וספיקא דפלוגתא הוא אם חייבת בהבדלה או שפטורה ומברכת רק מדין מעשהזמ״ג, ל״ש לומר שאשה אחרת תבדיל עבורה. ואין לומר, שלפ״ז גם בלא יצאה עדיין לא תוכל להוציא – שבלא יצאה אי״ז מדין ערבות. וראה בשיחת יו״ד שבט דלקמן שהוא מדין מיג, שמיגו שמוציאה עצמה מוציאה חבירה. ולמעשה, המנהג שאשה מוציאה אחרות גם בכה״ג, וכגון בברכה על תק״ש. וראה גם כתבי ר׳ אייזיק ח״א ע׳ קמו ואילך ששקו״ט בזה מטעם אחר – אם שייך שוכ״ע בדברי הרשות. והעלה להתיר. ורא גם שש״כ יח, יז. (ולהעיר שגם באיש שיצא כבר נוהגים שמוציא הנשים בתק״ש. אלא שהתם שאני, שכיון שהוא בר חיובא סגי שיוכל להוציאן. וכבר נתעורר מזה בפנינים משולחן הגר״א גניחובסקי דברים תשע״ה).

ועדיין אין ראי׳ להתיר לאשה שיצאה כבר להוציא. וראה שיחת יו״ד שבט תשי״ב, שבאחרונים מבואר שד״ז שאשה אינה בכלל ערבות היינו רק כשכבר יצאה יד״ח (ראה בי׳ הרי״פ פערלא לסהמ״צ רס״ג מ״ע נט-ס (רנד, ד). ועוד). וג״ז – רק במ״ע שהזמ״ג (שד״ח כללים מערכת העי״ן כלל כב. וש״נ). ועיי״ש בדעת אדה״ז סרע״א ס״ו שאשה בכלל ערבות בשאר מצות. ולכאו׳ כ״ה גם להדיא בסי׳ קצז ס״ו. ומכיון שכן, אין לנו להתיר שתבדיל אחרת עבורה.

ואכתי איכא למימר, שכיון ששורת הדין שחייבת בהבדלה, וי״א מה״ת (ראה גם הגהות רעק״א לשו״ע סתפ״ט ס״ט. ערוה״ש רצו,ה. שו״ת שבה״ל ח״ד סנ״ד סק״ז. ח״ו סמ״ב סק״ב. וראה בארוכה בירור הלכה זילבר סרצ״ו ס״ג) אף שלכתחילה יש לחוש שלא יבדיל איש עבורה, כשאין מי שיבדיל עבורה, יכולה לשמוע מאיש או מאשה שכבר יצאו. וכ״מ במשנ״ב רצו, לו. והוא מד׳ הגהות נזירות שמשון שם. וכ״ה בשו״ת זרע אמת ג, כט בסופו שרק היכא שאפשר יש לחוש. וכ״כ בשש״כ פנ״ח הע׳ עג. רבבות אפרים ו, קעד. וכבר העירו שבמקור הדברים, בארחות חיים הל׳ הבדלה סי״ח, מרא דהאי שמעתתא שנשים פטורות, כתב להדיא שאיש יכול להבדיל עבור אשה גם כשכבר יצא. ועוד ילה״ע, שכיון שס״ס הוא, שהרי י״א שהבדלה מה״ת, ולדידהו חייבת בהבדלה, וגם את״ל שהוא מדרבנן הרי י״א שחייבת מדרבנן. ואף שא״א ס״ס בברכות – הרי כאן שהספק הוא בדאורייתא לחד מ״ד מקום להחמיר. וראה הנסמן אצלנו כאן:

What do I do if it is Monday and I only just realized that I didn't hear Havdallah on Motzei Shabbos?

ANSWER: Make Havdallah right away (you are not allowed to eat until you make Havdallah). Start from "Hineh" as usual. Besamim and the Havdallah candle are not used at all.

SOURCES:

עיין אדה״ז סימן רצט סעיף ח

מנהגנו לומר הנה א-ל ישועתי גם במוצאי יו״ט – ע״פ לבוש ופמ״ג סתצ״א במ״ז סק״א. [וגם אבל אומרם – משנת יעקב ח״ג קצב, ב, בהגהות ע״ס משמרת שלום. ודלא כפת״ש יו״ד סשע״ו סק״ב וסשצ״א סק״א]. והנה, י״א שכשמבדיל ללא בגדי שבת (כגון שמבדיל בבוקר יום א׳) לא יאמר פסוקים אלו. אבל כמדומה ברור שאין המנהג כן. וכנ״ל, שי״א ששייך רק למוצ״ש, אבל למנהגנו אומרים גם במוציו״ט (כנ״ל בפנים). וכן נהגו בבית חיינו במוצאי ת״ב. ומפי השמועה, שעובדא הוה בשנת תשמ״ח שהתחיל המבדיל כנ״ל, וביקשו להפסיקו והורה שימשיך. ובלוח כולל חב״ד שמתחיל מבפה״ג. וצ״ב מ״ש ממוציו״ט למנהגנו. וי״ל. וראה ביומן הרריל״ג שי׳ דשנה הנ״ל. [ובנוגע להמבדיל בת״ב גופא – הנה, גם לי״א שאבל אינו אומרן משום שמחה (שהוא לסימן טוב), או משום איסור ת״ת – הנה, למנהגנו כל דבר שהוא סדר היום אומרים בשופי כולל חת״ת וכו׳. וצע״ג לומר שפסוקי הנה וגו׳ גרע טפי מהנ״ל. וכמדומה שכן המנהג הפשוט גם בימי אבילות. וכנ״ל, שבבית חיינו נהגו בפשיטות לאומרם במוצאי ת״ב. ועדיין י״ל שבת״ב גופא, בזמן אבילות, לא יאמרוהו. אבל כנ״ל לא נהירא].

When a Child Missed Havdallah.

QUESTION: If a child who is the age of Chinuch was sleeping and missed Havdallah, should he make/hear Havdallah on Sunday morning?

ANSWER: Yes, although some are lenient about this.

PS. This answer is specifically about Motzei Shabbos Havdallah, not Motzei Yom Tov (when even adults shouldn't make up Havdallah).

SOURCES:

ראה כלי חמדה בהעלתך ע׳ נ. שו״ת בצה״ח ה, קסט (ע״פ חלה ד, יא – לפנש״כ בפיה״מ לרמב״ם וברע״ב. אבל בר״ש פי׳ באו״א. וכ״ה בירו׳ שם. ואזלא ראייתו). להורות נתן ז, ד. י, לג. יא, טז. קנין תורה ה, כא ובהערות שבסוה״ס. שבט הקהתי ו, קנב. שש״כ נח, כ. באר שרים ו, כה. פסקי הגריי״ש או״ח ע׳ קצה. הנסמן בשו״ת אדרת תפארת ד, ד. ולהעיר מתוס׳ חגיגה ב, א ד״ה איזהו

IS ויתן לך SAID AFTER קידוש לבנה OR BEFORE?

QUESTION: Bochurim who are being יוצא from הבדלה in Shul, should they first say ויתן לך and then say קידוש לבנה or vice versa?

ANSWER: Right after Havdallah, before Kiddush Levanah.

SOURCES:

ויתן לך – למנהגנו שייך להבדלה דוקא"[1]". וראה ביומן אראנו נפלאות שבמוצאי ש"פ נשא תנש"א אמר כ"ק אד"ש ויתן לך קודם צאתו לקידוש לבנה.

כמובן, שאם בגלל האמירה דויתן לך יאחר ויפסיד לקדש הלבנה ברוב עם, או שיש חשש שיפסיד המצוה לגמרי מחמת העננים וכדומה, יקדים קידוש לבנה.

SHOULD ויתן לך BE RECITED WHILE STANDING?

ANSWER: Yes, there is a tradition to say say ויתן לך while standing, and this is our Minhag. Indeed, the Rebbe usually did so in public (and as far as we know in private as well).

SOURCES:

מקובל אצל חסידים שצ״ל מתוך סידור, ועם אחר, ובעמידה. וכ״ה ברשימות מנהגים שרשם הרמ״ז ע״ה גרינגלאס מזקני החסידים, ומצו״ב (והובא המנהג גם במוסף לכפ״ח סוכות תשס״ה ע׳ 28).

בנוגע לאמירתו מעומד – כ״ה גם בס׳ תולדות ערוה״ב תרצ. ובכמה ספרי חצרות חסידים. וכבפנים, כ״ה מעשה רב. [והנכתב בס׳ הליכות ומנהגי ש״ק במהדורת תשע״ז שב770 הי׳ בישיבה (משא״כ בביתו) – ט״ס וההיפך המציאות].

ואולי שייך למש״כ בכ״מ – ראה שע״ת רצה, א. ועוד – לומר ויהי נועם במוצ״ש מעומד.

ואסמכתא לדבר מברכת כהנים שהיא בעמידה, והרי נהגו שאומרו לברך את חבירו, כמנהגנו לאומרו עם אחר.

SAYING ויתן לך TOGETHER

QUESTION: Should we say ויתן לך from one siddur, or can we say it together from two separate siddurim?

ANSWER: From one siddur.

SOURCES:

אף שעיקר הענין האמירה בשנים (ע״פ זהר בהקדמה יד, א: צבורא. ומיעוט רבים שנים. או שכ״א אומר לחבירו. וראה גם דברי יחזקאל עניני שבת. טעמי המנהגים תו. סגולת ישראל מערכה פ. אגרא דצבי לאגרא דפרקא רנט. וראה חקרי מנהגים ע׳ קלה)

– בכ״מ מפורש להדיא ״בסידור אחד״ – ראה המלך במסיבו ב ע׳ לט: פעם בפטרבורג עמדתי מן הצד, וכ״ק מו״ח אדמו״ר קראני בשמי שאגש לומר עמו ״ויתן לך״ מתוך סידור אחד. ובשיחת שבת תשובה תשל״ט: הנה בהנוגע לאמירת ״ויתן לך״ רואים דבר פלא בהנהגת רבותינו נשיאנו, שהיו משתדלים לומר ״ויתן לך״ עם עוד אחד (איני יודע הטעם בזה אם זה כדי שיוכלו לומר ״ויתן לך״ – לשני, וכן לשמוע מהשני ״ויתן לך״, או טעם אחר) עד שראו כמה פעמים (ומסתמא ראו אחרים ג״כ) שאפילו בזמנים שזמנו של כ״ק מו״ח אדמו״ר היה מחושב ביותר, היה נשאר אחרי ההבדלה, והיה מביט בסידור ביחד עם עוד אחד או עם כמה, והיה אומר ״ויתן לך״ מתחלתו עד גמירא״, עכלה״ק של הרבי.

If I forgot to say ויתן לך on Motzei Shabbos, did I miss my chance to say it?

Answer: Since it is all *pesukim* from the Torah, there is no reason it can't be said on Sunday.
Additionally, since the reason is to say *pesukim* in the beginning of the week as a *siman tov*, Sunday is also fine.

Furthermore, just like Havdallah can be said until Tuesday, this should be no different. Indeed, there were tzadikim who advised it be said even on Tuesday.

Sources:

ראה זח״א יד, ב. שבה״ל קכט ד״ה עוד נהגו. ארחות חיים תפלת מו״ש ט. טור או״ח סוסי׳ רצה. וראה הסיפור בס׳ אור הגנוז רוזנשטיין ערך מוצ״ש – ע׳ מז. והובא באמרי פנחס השלם ב, שער השבת בסופו – ע׳ עד. וראה גם בס׳ שמעון הצדיק ע׳ 196. (והמובא ביומן ור״ד מוצאי יו״כ תשכ״ז – היינו לאומרו במוצ״ש גופא, וכנראה נסתפק השואל עד מתי מותר לאומרו במוצ״ש). לאידך, כמדומה ברור שאין אומרים אחרי יום ראשון כשחל ת״ב בשבת או ביום ראשון.

מוצאי שבת
MOTZEI SHABBOS

Fresh Water after Shabbos.

QUESTION: I heard that we cannot use the hot drinking water that was used during Shabbos, again after Shabbos, and after Shabbos we need to use fresh water. I didn't hear the reason why. Is this a minhag?

ANSWER: There is a custom recorded in Shulchan Aruch to draw water from a well or natural spring on Motzei Shabbos, because the Well of Miriam is found in them at that time, and drinking from the Well of Miriam cures a person from his/her diseases (see Sicha of the Rebbe quoted below).

Based on this many have a custom to "draw" new water (at least from the sink) on Motzei Shabbos.

SOURCES:

ראה שו"ע אדה"ז רצט, כ.
וראה שיחת מוצאי ש"פ חוקת תשל"ט.
ומפי השמועה שאחרי שיחה זו, יצאו הרבה מאנ"ש ו"שאבו מים" מהחצר.

להלן תירגום מהשיחה:
ובזה יש כאן שייכות מיוחדת למוצאי שבת. יש מדרש שמובא ב"כל בו" שמובא אח"כ בבית יוסף, בפירושו על התורה, עד שהרמ"א מביא זאת בהלכות שבת בסופן, היכן שמדובר על מוצאי שבת. שיש מנהג, "יש נוהגים", "יש אומרים" לשאוב מים במוצאי שבת מבארות ומעיינות ולעשות זאת הכי מוקדם תיכף אחר אמירת "ברכו." עד כדי כך זה חשוב, ועד כדי כך זה נוגע לזמן.
מה הטעם? — היות וישנה "בארה של מרים," ובכל מוצאי שבת היא מתגלגלת בכל בארות ומעיינות, במילא אולי האישה ששואבת מים תפגוש בבאר זו בפרט שזה מיד אחרי "ברכו", ברגע הראשון שאפשר, והיא זריזה לעשות זאת; שהיא תדלה מים מבארה של מרים שאולי התגלגלה לאותו באר ומעין שמשם היא היא שאבה את המים. ועניין זה כתוב רק על מוצאי שבת!
וכאן רואים איך העניין של פעולה נמשכת נוגעת דווקא לעניין של "ונשקפה על פני הישימון," ונוגע למוצאי שבת. כי כאן יש עוד פלא. ידוע ומפורסם שהרמ"א, באופן כללי הקפיד, ושמר, והזהיר, על מנהגים. שזה כללות החילוק העיקרי בין הגהות הרמ"א לשלחן ערוך של בית יוסף, שהבית יוסף לא כתב את כל המנהגים שהרמ"א מביא אותם, והבית יוסף מביא על פי רוב רק את הדינים. ברובא דרובא. איפה שיש מנהג — מביא את זה הרמ"א.

והפלא שעל מנהג זה, אחרי שהרמ"א אומר קודם "יש אומרים" שכך צריך לעשות – "לדלות מבארות ומעיינות", ומביא את הטעם ומציין את המקור ל"כל בו", ואחרי זה מוסיף "ולא ראיתי מנהג זה". שזה "עניין ושוברו בצידו", ויוצא שזה לכאורה דבר והיפוכו: הוא מביא את המנהג ואומר "לא ראיתי" – שלא ינהגו כך! [ומה שהבית יוסף בספרו מביא את המנהג מהכלבו ולא מוסיף "ולא ראיתי נוהגים זה," וזו אינה הוכחה שהוא לא סובר כך למרות שלא מביא זאת בשו"ע שלו, כי שו"ע מביא דינים, לא מנהגים].
הפלא יותר גדול: הרמ"א כן מביא מנהגים, ומביא גם מנהג זה ואחרי כך הוא מוצא צורך להעיר "לא ראיתי מנהג זה, בפשטות כדי שהנשים לא יתרוצצו בקרקא עירו של הרמ"א מיד אחרי "ברכו" לשאוב מים ממעיינות ובארות, זה הטעם בפשטות הטעם מדוע הוא מוסיף "לא ראיתי מנהג זה." וזה אבל פלא שצריך עיון וצריך בירור: בשולחן ערוך של אדמו"ר הזקן, שהיה אחרי הרמ"א, וראה את הרמ"א, אדמו"ר הזקן רבי מביא זאת בשולחן ערוך שלו, באותו סימן, רצ"ט בסופו, מביא את הלשון כמו שזה ברמ"א, אבל אינו מוסיף "ולא ראיתי מנהג זה!" שאז יוצא שלפי אדמו"ר הזקן שאחרי הרמ"א, וראה את הרמ"א, ומביא את לשון הרמ"א בדין זה! ומביא מה שהרמ"א כותב בהמשך מיד אחרי זה בסעיף שלאחרי זה! ומדלג, ולא מביא את "ולא ראיתי מנהג זה!"
שלכאורה מובן מכאן, וכך נאמר לכאורה בכללי הפוסקים, אפשר לומר על זה לכאורה שזה דבר שנשאר באמיתיות, שלמנהג זה יש מקום גם היום, ולראיה מביא זאת אדמוה"ז בשו"ע שלו!
(אני לא ראיתי נוהגים מנהג זה – לא אצל עקרת הבית שלי, ולא אצל חותנתי (-שנבדל לחיים ארוכים-), ולא אצל החותנת של החותנת (-שנבדל כולנו לחיים ארוכים-)),
אבל אף על פי כן אדמו"ר הזקן הביא זאת בשולחן ערוך, והשולחן ערוך נדפס לרבים – דבר "השווה לכל נפש", אלא אם כן כתוב בסידור באופן אחר, ובפירוש אינו מוסיף "לא ראיתי מנהג זה!"
המסקנא מזה שכל אחד יבין מה שהוא רוצה, רק שתהיה התוצאה, שמביא העניין של בארה של מרים ברוחניות עד לתוצאה "המעשה הוא העיקר" כפי שהענין מובא גם בגשמיות, כמו שמביא ה"כל בו," שזה מביא רפואה, עד שזה כלל בהלכה, כאשר מביאים בהלכה סיפור מעשה אז זו ראיה מוכחת שההלכה היא הלכה קיימת!
ולכל הדעות מביא ה"כל בו" גם מעשה, שהיה מעשה בפועל על אחד שאשתו הלכה לשאוב מים במוצאי שבת והתעכבה שם כדי להביא את המים הביתה במוצאי שבת. ובגלל שהיא התעכבה בעלה היה מאד "לא מרוצה," ולשון הכתוב ב"כל בו" שהוא היה בכעס, ומצד הפחד מכעס בעלה, הכד נפל ונשבר, והמים שהיא שאבה השפריצו, והיא באמת שאבה מ"בארה של מרים," ולבעלה היה ה"פסק," שהטיפות שהשפריצו עליו, באותם מקומות שהם פגעו בגופו, נתרפאו ברפואה גמורה שלימה, ובשאר המקומות שהמים לא הגיעו, הוא נשאר, (-לא עליכם-) עם "היפך הבריאות" שלו, כפי שהיה מקודם.
ובנוגע לענינו, רואים שזה ענין שמביא רפואה ומביא רפואה שלימה, וזה גם מתרץ מה שהגמרא מביאה, בלי להביא את הפסוק, הגמרא במסכת שבת מאיפה אפשר לראות את בארה של מרים – בשעה שיעלה "להר הכרמל," ואז רואה את "ימה של טבריה", ואז יראה "כמין כברה בים," וזהו בארה של מרים!

ולא מובן שם למה זה נוגע?! – זה נוגע לסיפור הנ"ל שמובא מה"כל בו", ומשמע גם מכמה מקומות והאריז"ל – חיים ויטאל מספר שהוא שט עם האריז"ל ב"ימה של טבריה," והאריז"ל שאב מים כאשר הם הגיעו למקום קבוע, וציווה עליו לשתות, ואמר אתה שותה מבארה של מרים. ובכללות מובן מה בארה של מרים פועלת בגשמיות, כמו שאומר ה"כל בו" בפירוש שזה רפואה קרובה ושלימה! על אחת כמה וכמה איך שזה פועל ברוחניות, ומובן שברוחניות בוודאי שהמנהג קיים, ו"לא ראיתי מנהג זה" אפשר לומר רק בנוגע לגשמיות הענינים, לגשמיות המנהג.
וכאשר לומדים שולחן ערוך אדמו"ר הזקן, ולומדים סעיף זה, זה פועל פעולה נמשכת על כל מוצאי שבת, שאז דולים מבארות ומעיינות ופוגשים את העניין ששם נמצא בבארה של מרים, וזה פועל במוצאי שבת זה ואח"כ נמשך על כל השבוע כולו, שיהיה שבוע בריא בגשמיות, שבוע בריא ברוחניות ובגשמיות וברוחניות גם יחד, בריאות גם בלימוד התורה וקיום המצוות בכלל ובפרטיות בנוגע לכל הענינים הקשורים עם י"ב י"ג תמוז ומתוך שמחה וטוב לבב! לחיים"!

Melacha on motzei Shabbos.

QUESTION: Is it permitted to crochet on Motzei Shabbos? I've heard that women can't sew on Motzei Shabbos.

ANSWER: The *halacha* is one may not do *melacha* on Motzei Shabbos until after Havdalah. In order to permit *melacha*, one should at least recite ברוך המבדיל.

There is a *chumra* brought in *poskim* that a *baal nefesh* should be stringent, even after saying אתה חוננתנו in Maariv and recitingברוך המבדיל , not to do *melacha* before the community finishes reciting *Seder Kedusha*, the extra *tefillos* after Maariv (ואתה קדוש).

Some have a custom not to do a fixed *melacha* until after Melava Malka. One example mentioned specifically is sewing, which includes crocheting.

Certain families adopted a custom that women, and in some cases men too, don't do *melacha* until midnight or even the entire night. *Poskim* argue whether one should keep this *minhag*. If this is one's family *minhag*, it should be adhered too.

SOURCES:

ראה פרטי דינים בשו״ע או״ח רצט, י ובנו״כ שם. שו״ע אדה״ז שם טו-יט.
עד אחר סדר קדושה – ירושלמי פסחים ד, א, לגבי נשים, והובא בטור או״ח שם ומג״א שם טו.
וכן בתוס׳ פסחים נ, ב ד״ה העושה, ובתשב״ץ קטן פח.
ובזהר ח״ג רמו, סע״א – גם לגבי אנשים. וכ״ה בד״מ סוסי׳ רצד בשם או״ז הל׳ מוצ״ש סוסי׳ צ. ו הובאו במג״א שם יז. ובזח״א יד, ב בהקדמה עד אחר הבדלה על הכוס. והובא במג״א שם. וראה כה״ח שם סד.
קודם מלוה מלכה – פע״ח שער השבת כד ד״ה הנפש. מ״ח מס׳ מוצ״ש ב. שע״ת ש, א בשם מח״ב שם ב. בא״ח ויצא ש״ב כז. משנ״ב ש, ב. אבל ראה שו״ת תורה לשמה עט.
תפירה – מקו״ח ש בקיצור הלכות ד״ה ישוב נכון.
כל הלילה – ראה פירש״י פסחים נ, א ד״ה העושה לפי מה שפי׳ בכוונתו בהגהות מלא הרועים שם. חי׳ תל׳ הרשב״א שם. תוס׳ ר״פ שם ד״ה ובכל מקום. אבודרהם סוף סדר מוצ״ש. והובא במג״א שם טו. וראה נתיב חיים שם. אר״ח הבדלה לא. ושם שי״א רק עד חצות (וראה שו״ת דברי יציב או״ח קלו). כלבו הל׳ הבדלה בשם ר״פ, והובא בא״ר רצט, כג. הגהות ר״פ לתשב״ץ שם, והובא בא״ר שם. התדיר ח (ע קצב). אבל ראה ערוה״ש רצט, כב.
וכן נהגו בכמה ק״ק. ואכ״מ. וראה הנסמן בפסק״ת ש, ו. האוצר גל׳ טז. ולהעיר ממגן אבות מאירי ענין כ.

Shopping on motzei Shabbos.

QUESTION: Is there any reason not to go shopping on Motzei Shabbos? I thought I once heard that it is better not to, but people tell me there is no problem with it.

ANSWER: *Halachically* there is no problem with shopping on Motzei Shabbos.

The Rebbe Rashab would not give out money for household expenses on Motzei Shabbos. Instead, he would give the money to his Rebbetzin before Shabbos and she would buy things on Motzei Shabbos.

From this is evident 1 of 2 things: either that it was a private *minhag* of the Rebbe Rashab, or that his *minhag* was only to refrain from designating money but not from shopping itself.

SOURCES:

ראה רשימת היומן ע׳ נא (פולין סיון-מנ״א תרצ״ב). אג״ק חכ״ז ע׳ מא. תורת מנחם כרך כא עמ׳ 272, ושם שיש לזה מקור מר׳ יהודה החסיד. וראה גם שיחת מוצש״ק פ׳ וילך תשל״ט. מוצש״ק פ׳ צו תשמ״ג סל״ז. מוצש״ק פ׳ נצבים תשמ״ה סי״ט. יחידות כללית כ״ד כסלו תשמ״ח. ועוד. וראה שו״ע יו״ד סו״ס קעט ובנ״כ. ובכמה שיחות הנ״ל משמע שהיתה הנהגה פרטית.

וראה ביאור בדבר בהגהות מילי דחסידותא על צוואת ריה״ח מהא״א מבוטשאטש ז״ל, אות נ. ושם, ש״אינם רוצים ליתן בתחילת השבוע בהקפה״. וראה השקו״ט בקובץ העו״ב (אהלי תורה) גל׳ תשעז ע׳ 21. ירחון באור החסידות גל׳ עו.

ולהעיר מהסיפור הידוע שהבעש״ט אמר לתלמידיו לקנות מאכלים לסעודת מלכה, ואף שהיו עדיין לבושים בבגדי שבת בלי כסף, והכניסו ידיהם לכיסיהם ומצאו מעות. וי״ל שהדיוק הוא לא ״להוציא״ מעות במוצ״ש, אבל לקנות דבר-מה תמורת מעותיו לית לן בה. ועפ״ז אולי נתוסף ביאור בהנהגת אדמו״ר מהורש״ב הנ״ל, שהוא בעצמו לא נתן כסף להוצאות הבית במוצ״ש, אבל הרבנית קנתה דברים.

אלא, שבשיחת כ״ד כסלו (בסרט הקלטה. אבל בתורת מנחם הוא באו״א) נזכר בקשר עם דמי חנוכה לסכם עם המקבל שיוציא המעות רק ביום ראשון. ומשמע להיפך, שחלוקת המעות עדיפא מלקנות.

Are there Chabad Minhagim associated with Melava Malka?

Answer: There are no specific Chabad Minhogim associated with Melava Malka. It is recorded that the Rebbe would be *makpid* to wash for this Meal. It is not our Minhag to recite the *Piutim* and *Zemiros* for Melava Malka.

There is a minhag to light many candles on Motzei Shabbos to increase light, similar to what is done before Shabbos. The common custom — for those who practice it — is to light two candles and they are kindled at Melava Malka, or even earlier but only after Havdallah. Others light them before Havdallah. Some light 4 candles.

Sources:

בשו״ע אדה״ז ש, ב: יש נוהגים להרבות נרות במוצאי שבת יותר משאר לילות החול. ובאג״ק יט ע׳ מא שהבעש״ט ותלמידיו הרבו בנרות במוצ״ש.

בסידור יעב״ץ סדר מוצ״ש משמע להדליק נר נוסף במלוה מלכה. וכן במחה״ש סי׳ ש, עפ״ד הט״ז שם: דרך קביעות סעודה בפריסת מפה ועריכת שולחן והדלקת נרות. ובס׳ הברית, יא בסופו: מצוה גדולה וכבוד השבת בעת הסילוק כמו עת הכנסת כלה שבת מלכתא לכן צריך שירבה בנרות במקצת בסעודה זו.

וראה לוח דבר יום ביומו מנהג בעלזא להדליק ב׳ נרות לפני הבדלה. בכמה משפחות אנ״ש נהגו להדליק כל נרות החשמליות שבבית. ומפי השמועה שכן נהגה הרבנית הצדקנית מרת חי׳ מושקא ע״ה. וראה התקשרות גל׳ שלא. גל׳ תרפ.

Tablecloth for Melava Malka.

Question: Is there an *inyan* to leave the Shabbos tablecloth on Motzei Shabbos? My wife wants the house to be cleaned and she prefers the (fresh) weekday tablecloth, but I always feel a little uncomfortable taking off the Shabbos one so soon. (Is it like Shabbos clothes?)

Answer: Preferably, one should remove the Shabbos tablecloth after Havdalah and then place a new one for Melave Malka. This new one should be respectable. It’s questionable whether one should ideally avoid using a tablecloth that is ordinarily used for weekday meals.

Many, however, are accustomed to leave the Shabbos tablecloth on for the Melave Malka. This is okay as long as some type of act of preparing the table for the Melava Malka has been done.

Both approaches are acceptable, as long as one’s ultimate intention is to increase the honor of Shabbos.

Of course, one can choose to accommodate both approaches, by putting on a new plastic for the Melave Malka tablecloth on top of the Shabbos linen cloth (even if he doesn’t usually use a plastic on Shabbos).

In your specific case, I’d recommend doing the way your wife desires, for Shalom Bayis purposes.

Sources:

פשטות הל׳ לסדר שולחנו בפריסת מפה – ט״ז ש, א. אדה״ז שם א. ועוד – היינו במפה חדשה דוקא, ולא בהשארת מפה הישנה. והרי עיקר הענין לעשות הכנה בסידור השולחן (וראה לקו״ש לו ע׳ 71 הע׳ 18). וי״א שההכנה צ״ל ע״י בעה״ב בעצמו – פתה״ד ש, ג. ומה שמשאיר שולחנו ערוך כל השבת, כברמ״א רסב, א – היינו רק עד אחר הבדלה, כמ״ש בא״ר שם ג, והביאו במשנ״ב שם ד, ומקורו מהאגודה שבת פט״ז, קמד, כמ״ש בשעה״צ. ובשש״כ ב, מב, נה ובהע׳ רא, העתיק מהמשנ״ב שלא כדת שצ״ל עד אחרי מלוה מלכה. ואינו.

אבל באגודה גופא סמכי׳ לדין סידור שולחנו במוצ״ש. והדברים תמוהים. וביד יוסף ראזענבערג ש, ברביד הזהב א, פי׳ דס״ל להאגודה שיוצא מלוה מלכה בכוס הבדלה, עיי״ש. (ולהעיר גם מא״א מבוטשאטש תנינא ש, שיש בשתיית יין הבדלה כדי סמיכה למלוה מלוה). ובפשטות י״ל, דאזיל האגודה בשי׳ שסמכו לצאת על סעודה שלישית שנמשכת עד הלילה. ואולי כוונתו להיפך ממש, שמשו״ה נהגו לערוך השולחן רק עד אחר הבדלה, בכדי שיכול לסדר שולחנו במוצ״ש. וג״ז צ״ע בלשונו. ועכ״פ, לא מצינו בשום מקום להשאיר מפת השולחן עד אחר מלוה מלכה. ואדרבה. ודלא כבירור הלכה זילבר או״ח ש – ע׳ קנו.

ואולי י״ל עוד שפריסת מפה נחשבת בהתחלת סעודה חדשה, ובדייקא עדיף הכי, לרמז שמתחיל סעודה חדשה לכבוד שבת.

וכנראה אינו דומה לבגדי שבת, שבכ״מ נהגו לא להחליפם עד אחרי מלוה מלכה. ועצ״ע קצת, אם מפת חול הוא לכבוד השבת.

ואפשר לקיים שניהם להוריד מפת הניילון מעל מפת שבת ולהניח חדשה.

אבל בגוף הענין, דוגמא נקטי׳ וכלשונו ״כגון פריסת מפה וכיו״ב״, וגם בשאר הכנה סגי, וכגון לנקות השולחן משירי שבת וכיו״ב. ואיך שיעשה טוב, אם הכוונה להרבות בכבוד השבת. וכל הלבבות דורש ה׳.

What is the concept of having something warm on Motzei Shabbos?

Answer: There are two separate ideas, both derived from the Gemara in Mesechta Shabbos 119b.

One is to cook something new for Melava Malka (-since it is freshly cooked it is usually warm but that is not the point-) and the other is to drink hot water on Motzei Shabbos.

•Cooking something new for Melava Malka is a Halacha, but it is not a full obligation, rather it is the preferred manner of making Melava Malka. If this is difficult, one can instead eat fruits for Melava Malka. (this meal is also a *segula* for the *luz* bone etc.)

•Drinking hot water on Motzei Shabbos is not an obligation but rather has a special healing effect.

The common Chabad custom (not unique to Chabad) is to make Hamotzi and cook something new (not necessarily fleishig) for Melava Malka and drink hot water/tea.

P.S In Likutei Sichos vol 36 p. 70 there is a Sicha in which the Rebbe explains at length the Halachic and symbolic idea of Melave Malka etc.

Sources:

ראה גמ' שבת קי"ט ע"ב ובמהרש"א שם, שו"ע או"ח סי' ש', ובנו"כ שם, שו"ע אדה"ז שם סעי' ג', שבלי הלקט סי' ק"ל, אלי' רבה סי' ש', פרי חדש שם, מחזיק ברכה שם, ביאור הגר"א שם, היום יום ל' ניסן, לקו"ש חל"ו ע' 70 ואילך (ובהערות 11, 17, 22, שם), ועוד.

והנה בשו״ע השמיט פת חמה וחמין. וכבר העיר בזה בתורת שבת וייל סי׳ ש. ובבית ארזים קליין ש, טז, שהושמט ברמב״ם ורא״ש. וגם מרן הב״י שמו אחרי הדלת. ובפשטות, לפי שהוא רק סגולה לרפואה ואינה חובה. ולדברי מהרש״א שהטעם הוא בכדי שיהא דבר חדש שנתחמם — בלא״ה מקיימים כן בדבר שנתבשל מחדש,כנ״ל. וגם משמע דא״צ תרוויהו, פת חמה וגם חמין, ובחדא סגי. ולשון האר״ח דיני הבדלה כח: אוכלין איזה דבר חם כדאמרינן פת חמה וכו׳. והיינו כנ״ל.

Must Melava Malka be eaten before Chatzos Halayla or is it just as good to do it after?

Answer: One should eat Melava Malka as close as possible to Shabbos and avoid other activities till eating Melava Malka. Preferably it should at least be before Chatzos.

If one did not eat Melava Malka before Chatzos, they should eat after Chatzos.

Sources:

בפע״ח יח, כד שראוי לא לעסוק במלאכה שאינה או״נ או בתורה עד אחר סעודה דמו״ש. וכ״ה במ״ח: קודם שיעשה מלאכה או שילמוד. ובנגיד ומצוה. שו״ע האריז״ל הבדלה ב. ועוד. (ולהעיר שיש שהביאו רק ע״ד מלאכה ולא לימוד התורה. ובזכל״א ע׳ רמב, הובא בבאר יעקב קרויזר ש, א: מלאכה או סחורה. אבל ראה בירור הלכה זילבר כאו – ע׳ רמג). והובא בנז״ש על אתר בשם כוונות האר״י, ושיש לסעוד תיכף סמוך להבדלה. וכ״ה במח״ב ש, בשם גורי האר״י, והעתיק שם מספר כוונות ישן. והו״ד בשע״ת ש, א. ובחסל״א ש, א: הטוב טוב שתיכף שהבדיל לא יתעסק בשום מלאכה ואפי׳ ללמוד וכו׳ עד שיקיים מצות סעודה רביעית. ובקיצור של״ה דיני מו״ש, שמי שי״ב יר״ש אסור להתעסק במלאכה ואפי׳ בד״ת עד אחר הסעודה. (ולשון איסור דנקט, היינו רק למי שי״ב יר״ש, ולכאו׳ לאו דוקא הוא. ובקמח סולת פג, ב נקט נמי לישנא דאיסורא).

אבל במקו״ח דמלאכה קבועה לא ירגיל עצמו. ובסידור יעב״ץ מחיצה ד, והובא בפת״ע ש, א ובתהל״ד שם, שמשעת ההכנה והזמנה לסעודה נחשבת הסעודה ללויית המלכה, (עיי״ש שלעשיית ובישול העגל ולאפיית פת חמה יצטרך יותר משעה אחת, אפשאחר עבור שעה חלף הלך לו קדושת שבת. ואם נאמר שכוונתו שעה כפשוטה, יש להעיר מפע״ח שם שהסמיך לזה שתהא בשעה ל״א מחצות היום בע״ש. וכ״ה במג״ע ואתחננד״ה אשר מי קל בשו״א. אבל לפמש״כ בשעה״כ שתוס״ש מתחיל מתחילת שעה ששית אין החשבון עולה יפה. וראה בדברי שלום אפגין ש, ליישב שדרוש זה מזולתו ולא מהרח״ו), ועכ״פ צריך לתכפה אל השבת כל מה שיוכל ולכן אל יעסוק במלאכה קבועה וכו׳. ושם מחיצה ג, חילק בין קיפול הטלית לגימור כלים. וראה גם כה״ח פלאגי לא, נט שהב״ד, וסיים שהכל לפי האוכל ובשולו. ובמשנ״ב סימן ש, סק״ב, שטוב להקדימה שתהא סמוכה ליצאת שבת, ומי שאינו תאב לאכול עדיין מהנכון שלא יעסוק במלאכת קבע עכ״פ. וראה שם בשעה״צ ה. וראה קצוה״ש ק בבדה״ש ח.

אבל ראה מנחת שבת צו, לא שלא נהגו כן ליזהר מלעסוק בתורה קודם סעודת מו״ש. וראה גם שו״ת אז״נ ט, יו, ב.

וראה שו"ת תורה לשמה עט, שאין מצוה בחסידות זו לא לעשות מלאכה עד אחר סעודה רביעית, מינו אפשר שיש בזה קצת מן הקצת מצוה בזה והנוהג בזה אין מזניחין אותו. אבל התם קאי עלה מחמת איסור מלאכה, ולא מחמת היסח הדעת משבת. (והו"ע הביא זהירות זו בבא"ח ש"ב ויצא כז). ונפק"מ במלאכה ארעית כנ"ל.

וכמובן באינו יכול לישב בסעודה לפי שאינו תאב – יעסוק בתורה. ולא קיימא לשאלה. וראה גם ישועות חכמה צו. אז"נ הנ"ל.

והנה, יש שכתבו שאחר ד"ש בלילה לא יצא יד"ח – יסוש"ה ח, יב. ארחות יושר מולכו. בית מנוחה. קמח סולת שם. כה"ח פלאגי שם. ובספרו רוח חיים ש. והב"ד יסוש"ה בתהל"ד ש. מנח"ש שם. ועוד. וראה מש"כ ליישב בדוחק בשו"ת תשוה"נ א, רסז. אבל בחסל"א שם שנהי שהטוב טוב שתיכף כשהבדיל לא יתעסק וכו' כנ"ל, אם לא יוכל יקיימה כשיוכל וכל הלילה זמנה, וטוב שלא לאחרה משליש הלילה. ותוספת מע"ר לט, שקיימה פעם לפני עלוה"ש. וראה גם במקו"ח הנ"ל להדיא לקיימה אחר חצות. ובהגהות שמן ששון על שעה"כ סא, א שזמנה כל הלילה.

ובבא"ח שם, שד' שעות רק למצוה מן המובחר, ואם נאנס יכול לאחר עד חצות, שבשעה"כ כתב שאין קדושת שבת הולכת עד חצות. והב"ד בכה"ח ש, יד. וכ"ה במשנ"ב שם.

אבל בחזו"ע שבת ב דיני סעודה רביעית ע' תמח, ובספרו יבי"א ט, קח, כתב להוכיח משעה"כ גופא שהקדושה נמשכת כל הלילה, ושבשעה"כ ה"ר מסעודה רביעית. ועו"ש מס' צמח דוד ויקהל (רב, ב) ששבת תופסת לילו עמו. והיינו כל הלילה. וראה גם הגהות אבן חי לבא"ח שם. יצחק ירנן ז, לא. אלישיב הכהן ב, לג. ובקצוה"ש שם שהיו אוכלים מלוה מלכה אחר סליחות בחצות.

ובחק לישראל וועלץ בהוספות ומלואים ד, שבשתה חמין אחר הבדלה יכול לאחר סעודתו.

After Melava Malka, does one recite שיר המעלות or על נהרות בבל in Bentching?

Answer: Our custom is to recite שיר המעלות and לבני קרח any day/time upon which *Tachanun* is not said.

Therefore, on a regular Motzei Shabbos these should be recited only if the Birkas Hamazon is being said before *Chatzos*, as *Tachanun* is not recited up until that time.

Sources:

היום יום י׳ אד״ר. שולחן מנחם ח״א ע׳ 377.

HALCHOS OF SEUDAS SHABBOS AND MOTZEI SHABBOS